

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม วันที่ 7 สิงหาคม 2546

ดร.ชัยนต์ ประดิษฐศิลป์	นางสาวปิ่นทา ลากชุมศรี
นายชวลิต กิจพิบูลย์	นายสมบัติ สติดี
นายภูวนารถ อินทสุวรรณ	นายนิค คงพริ้ว
นายพยอม พิมพ์อุบล	คุณวรวรรณ ทองอบอู่
คุณนภา พิมพ์อุบล	คุณบุญเรือน แผลมพลับ
คุณสาขพิณ พิมพ์อุบล	คุณจารึก พูลพัฒน์
คุณประโชชน์ พิมพ์อุบล	คุณประกอบ เลิศกำเนิด
คุณบังคม อินทสุวรรณ	คุณสำเนา เปรี๊ตแก้ว
คุณบุญลือ ปัญจะกุล	คุณวาริ คงพริ้ว
คุณอนงค์ ห่วงน้ำ	คุณแท้ ผึ้งรัง
คุณนฤมล ผึ้งรัง	คุณบรรยูน อุนศิริ
คุณทิพวรรณ ห่วงน้ำ	คุณพิศมัย จันททีโร
คุณสมศักดิ์ คงประชาทรัพย์	คุณไพเราะ ถือสัจย์
คุณธนา อนุกุลญาติ	คุณวิมล บ่อทอง
คุณนิเวศ จันนา	คุณอนันต์ ถวิลวงษ์
คุณวรรณะ กลิ่นกำเนิด	คุณปราโมทย์ สืบสอน
คุณศิริ พิมพ์อุบล	คุณพรทิพย์ หาผล
คุณโอฬาร ถิ่นบางเตียว	คุณประจิตร ชาวสabay
คุณจันทร์พิไล ถื่อ	

รายงานกรณีศึกษา
กลุ่มบ้านวังใหม่
หมู่ 14 ตำบลแก้งหางแมว อำเภอแก้งหางแมว
จังหวัดจันทบุรี

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนา
ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย
นายชวลิต กิจพิบูลย์

กลุ่มบ้านวังใหม่

กลุ่มบ้านวังใหม่ เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการกล่าวขานอย่างมากในอำเภอแก่งหางแมว ได้รับรางวัลในด้านการพัฒนาและชุมชนเข้มแข็งหลายรางวัล ทำให้เป็นที่รู้กันว่าเป็นหมู่บ้านที่พร้อมจะพัฒนาก้าวไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ หากคณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาแล้วว่าโครงการนั้นส่งผลดีต่อชุมชน

1. ที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์และกายภาพ

บ้านวังใหม่ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอแก่งหางแมวประมาณ 14 กิโลเมตรและอยู่ห่างจากตัวจังหวัดจันทบุรีประมาณ 80 กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง การเดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัดเหมาะที่จะใช้รถส่วนตัวมากกว่าใช้รถโดยสารเนื่องจากรถโดยสารวิ่งผ่านเพียงวันละ 2 เที่ยว คือเที่ยวเช้าและบ่าย

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบต่ำเชิงเขามีคลองไหลผ่าน พื้นที่เป็นดินดำที่อุดมสมบูรณ์ ในหน้าแล้งลำคลองจะแห้งขอดทำให้ประชาชนในละแวกดังกล่าวขาดน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรต่อมาจึงได้มีการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำทำให้น้ำใช้ตลอดปี มีร่องน้ำเล็กๆที่แตกแขนงมาจากคลองในหมู่บ้านกระจายทั่วหมู่บ้านทำให้พื้นที่มีความชุ่มชื้นสูงและระดับน้ำใต้ดินไม่ลึกมาก

ระบบสาธารณูปโภคที่มีอยู่ในหมู่บ้าน พบว่าแทบทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้ น้ำที่ใช้บริโภคและอุปโภคส่วนใหญ่เป็นบ่อน้ำตื้น ไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้านเด็กส่วนใหญ่ไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านซึ่งมีถึง 3 โรงเรียน โรงเรียนที่อยู่ใกล้ที่สุดมีระยะทางประมาณ 700 เมตรและโรงเรียนที่ห่างที่สุดประมาณ 3 กิโลเมตร ไม่มีสถานีนามขมิ้น ไม่มีวัดในหมู่บ้าน แต่มีศาลาซึ่งเป็นหอประชุมด้วยอยู่กลางหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง ไม่มีแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนผลไม้และสวนยาง

2. สภาพเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 297 คน จำนวน 72 หลังคาเรือน รายได้เฉลี่ยประมาณ 12,000 บาทต่อคนต่อเดือน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงานช่วงอายุระหว่าง 25 – 45 ปี ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาคิดเป็นร้อยละ 95.43 อาชีพหลักเป็นการทำสวนผลไม้โดยมีอาชีพเสริมเป็นการปลูกพืชไร่หรือพืชล้มลุก

กลุ่มอาชีพในหมู่บ้านเป็นกลุ่มสตรีอาสาพัฒนากับกลุ่มสตรีอาสาสมัครสาธารณสุขมารวมกลุ่มกันทำขนมขบเคี้ยวและขนมแปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตร โดยนำผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านมาแปรรูป เช่น กุ้งอบแห้ง หอมฉุน มะขามเชื่อม กระเทียมลวกแช่เกลือ มะขามคองและอื่นๆ โดยได้รับ

การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในระดับอำเภอและหน่วยงานในระดับพื้นที่ประกอบด้วย สำนักงานเกษตรอำเภอ พัฒนาการ สถานีอนามัยหนองบัวทอง ให้การสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ กลวิธีการแปรรูป วัสดุอุปกรณ์ การแบ่งปันรายได้ การระดมหุ้นและอื่นๆ

กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เติบโตได้อย่างรวดเร็ว มีการดำเนินงานอย่าง มีระเบียบ คณะกรรมการกองทุนมีศักยภาพสูงในการดำเนินงาน การเกิดของกลุ่มออมทรัพย์เกิดจากการ ชักนำของพัฒนาการและการเลียนแบบจากหมู่บ้านอื่น ในปัจจุบันมีเม็ดเงินหลายแสนบาทที่สะสมอยู่ใน กองทุนออมทรัพย์ของหมู่บ้าน มีการปันผลและนำผลกำไรบางส่วนมาพัฒนาชุมชน

แผนพัฒนาชุมชนเป็นการทำแผนร่วมกันระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้านและหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย พัฒนาการตำบล สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล ครู ปลัดอำเภอผู้รับผิดชอบตำบล โดยนำ ประเด็นหรือหัวข้อที่ได้ผ่านกระบวนการเวทีชาวบ้านมาเป็นประเด็นหลักในการทำแผน หน่วยงาน ภาครัฐและหน่วยงานสนับสนุนดำเนินการในเรื่องของการประสานแผนให้มีความสอดคล้องกับ งบประมาณที่ภาครัฐและเอกชนจะสนับสนุน

วิถีชีวิตของประชาชนจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวน คือ ตั้งแต่เช้าประมาณ 4.00 น. - 6.00 น. ทำกิจกรรมส่วนตัวเสร็จประมาณ 8.00 น. ออกทำงานในสวน เวลา 8.00 น. - 11.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวันเวลา 11.00 น. - 13.00 น. และจะลงทำงาน ในช่วงบ่าย เวลา 13.00 - 17.00 น. ในเวลา 18.00 น. - 20.00 น. จะเป็นช่วงรับประทานอาหารเย็น เข้านอนเวลา 22.00 น.

ปัญหาและความต้องการของชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาภาวะหนี้สินที่ประสบ อยู่เนื่องจากชาวสวนประสบกับปัญหาราคาของผลผลิตตกต่ำมาติดต่อกันเป็นระยะเวลาหลายปี ในขณะที่ ราคาสินค้าของปุ๋ยและยาที่จำเป็นต้องใช้ในการประกอบอาชีพมีราคาสูงขึ้นกว่าเดิมมาก ทำให้เกิดภาวะ ขาดทุน จนทำให้ชาวสวน ชาวไร่ ต้องไปกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบมาเพื่อใช้เป็นทุนใน การประกอบอาชีพต่อไป ซึ่งในแต่ละปีก็ไม่สามารถที่จะนำเงินไปหักล้างหนี้ที่เกิดขึ้นได้จนกลายเป็น หนี้ที่ไม่สามารถปลดภาระหนี้ได้ ในที่สุดก็ต้องเสียที่ทำกินไปให้แก่เจ้าหนี้ทดแทนหนี้ที่ค้างอยู่

ความต้องการของชาวบ้านส่วนมากจะมีความต้องการ ในการลดภาระหนี้หรือการมีภาวะ หนี้สินที่ลดน้อยลง โดยปรับกระบวนการประกอบอาชีพทางการเกษตรให้มีค่าใช้จ่ายน้อยลงโดยหันมา ใช้วิธีการตามแนวพระราชดำริ คือ การเกษตรแบบพอเพียงเน้นการเกษตรที่ใช้ภูมิปัญญาไทยหรือ การเกษตรแบบชีวภาพ ซึ่งในขณะนี้ภาครัฐยังให้การสนับสนุนที่น้อยเกินไป

ปัญหารายได้ไม่เพียงพอรายจ่ายในการดำเนินชีวิตในแต่ละวันเนื่องจากภาวะสินค้าต่างๆ มีราคาสูงขึ้นในขณะที่รายรับของประชาชนยังอยู่ในระดับเดิมและมีแนวโน้มที่จะลดลงอีกด้วย

ความต้องการในเรื่องการแก้ไขปัญหาวาระรายรับไม่พอรายจ่ายในแต่ละวัน โดยให้ภาครัฐมาสนับสนุนในเรื่องของการเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว อาจนำอาชีพเสริมที่ดีมาดำเนินการในหมู่บ้าน

ปัญหาการว่างงานในช่วงฤดูฝน เนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพในพื้นที่ดินได้

ความต้องการอาชีพเสริมในช่วงฤดูฝนที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอในการใช้จ่ายแบบประหยัดและสามารถประกอบการได้ทั้งผู้หญิงและชาย

3. กิจกรรมของกลุ่มที่เป็นแกนนำในการจัดระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ประจำหมู่บ้านเกิดจากการดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้านกับพัฒนาการประจำตำบล เริ่มแรกมีสมาชิกจำนวน 63 ราย ก่อตั้งขึ้นในวันที่ 17 ตุลาคม 2541 กิจกรรมที่ดำเนินการประกอบด้วย การรับฝากเงินออม การให้กู้แบบดอกเบี้ยถูก การระดมทุนจากสถาบันการเงินอื่นๆ การปันผลและการนำดอกผลที่ได้มาพัฒนาชุมชน แหล่งทุนในการก่อตั้งครั้งแรกมาจากการระดมทุนจากสมาชิก ทุนครั้งแรกที่ระดมได้ 12,600 บาท

ในปัจจุบันกิจกรรมของกองทุนมีการดำเนินการ รับฝากเงินออม ให้กู้ดอกเบี้ยราคาถูก การระดมทุนจากสถาบันการเงิน การปันผล นำดอกผลมาพัฒนาชุมชน แก้ไขปัญหาหมู่บ้านและสังคม สงเคราะห์ จำนวนสมาชิก 179 ราย ทุนของกองทุนประมาณ 750,000 บาท แหล่งทุนได้มาจากการออมทรัพย์ของสมาชิก

จุดแข็งของกลุ่มออมทรัพย์มีงบประมาณที่เพียงพอในการดำเนินงาน สมาชิกให้ความสนใจในกิจกรรมของกองทุนและการดำเนินงานสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของคนในสังคมปัจจุบัน

จุดอ่อน กลุ่มออมทรัพย์ไม่สามารถขยายกลุ่มออกไปได้อีกทำให้ฐานของทุนถูกจำกัดเนื่องจากไม่สามารถรับสมาชิกที่อยู่นอกหมู่บ้านได้

กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขเกิดจากสถานีอนามัยนำชาวบ้านไปอบรมตามหลักสูตรและได้รับการฝึกอบรมบางอย่างเพื่อให้บริการทางสาธารณสุขบางอย่างจนมาเป็น อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่ที่ 14 ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2537 มีสมาชิกรวม 12 คน กิจกรรมส่วนใหญ่จะดูแลเรื่องสุขภาพแก่ประชาชนในหมู่บ้าน ทุนในแต่ละปี 1,000 บาท แหล่งเงินทุนได้รับการจัดสรรจากกระทรวงสาธารณสุข

ในปัจจุบันกิจกรรมได้ขยายเข้าสู่การให้บริการด้านการตรวจร่างกายเบื้องต้น การจ่ายยาสามัญประจำบ้าน การวางแผนการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขของหมู่บ้าน มีสมาชิกทั้งสิ้น 14 คน ทุนที่สะสมมา 4,500 บาท แหล่งเงินทุนก็ยังเป็นการจัดสรรจากกระทรวงสาธารณสุขและองค์การบริหารส่วนตำบล

จุดแข็งของกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข มีความพร้อมเพียงในการปฏิบัติงานเนื่องจากทำงานด้วยอุดมคติ ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลจากกระทรวงสาธารณสุข

จุดอ่อน ไม่ค่อยมีงบประมาณในการดำเนินงานที่ต้องการแก้ปัญหาทางสาธารณสุขที่เป็นปัญหาใหญ่ๆ ของชุมชน ทำงานไม่อิสระต้องถูกกำกับโดยเจ้าหน้าที่สถานีนอมาบี

4. ประสบการณ์ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ในอดีตบ้านวังใหม่เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญไม่มีไฟฟ้า ไม่มีถนนลาดยาง สินค้าจากตลาดภายนอกไม่สามารถเข้าถึงได้ทำให้การดำเนินชีวิตส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกผักหรือเลี้ยงสัตว์ไว้กินเองเป็นส่วนใหญ่ จากสิ่งของที่เหลือจากกินเองก็จะนำมาแบ่งปันกันในระหว่างบ้านใกล้เคียงหรือในหมู่บ้านดิสสนิมิตรสหาย ผู้ที่ได้รับการแบ่งปันก็อาจมีการให้ตอบแทนไปจึงเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของโดยตรง สิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จะเป็นพวกสิ่งของบริโภคในชีวิตประจำวัน เช่น ข้าว อาหาร ผัก เป็นต้น

ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนดังกล่าวลดน้อยลงแต่พอยังมีเหลืออยู่บ้าง ส่วนใหญ่จะนำระบบเงินตรามาเป็นสิ่งตอบแทนและแลกเปลี่ยนกันแทนการแลกด้วยสิ่งของกับสิ่งของ

5. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนามและการเตรียมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ผู้วิจัยได้นัดประชุมกลุ่มแกนนำของหมู่บ้าน จำนวน 14 ราย เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการเตรียมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ในช่วงแรกให้กลุ่มแกนนำได้ดูวิดีโอ เรื่อง แนวคิดในการแลกเปลี่ยนและบุญญาเบ๊ญญ เป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่งแล้วให้กลุ่มอภิปรายในสิ่งที่ตนได้ดูได้เห็น

หลังจากที่ได้มีการอภิปรายอย่างกว้างขวางแล้วก็ให้สรุปว่าอะไรคือข้อดีและข้อเสียของการแลกเปลี่ยน อะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการแลกเปลี่ยนชุมชนประสบความสำเร็จและหมู่บ้านของกลุ่มแกนนำเองมีอะไรบ้างที่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถดำเนินโครงการแลกเปลี่ยนชุมชนได้

กระบวนการเตรียมชุมชนเพื่อการแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าสู่การเรียนรู้โดยวิธีสมมติเรื่อง ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแบบอุปถัมภ์ โดยให้แต่ละคนมีบทบาทตามที่กำหนดในบทเรียนและดำเนินวิธีการแลกเปลี่ยนตามที่บทเรียนกำหนด แบ่งบทเรียนออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นการแลกเปลี่ยนโดยใช้ระบบ เงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

ผลที่ได้จากบทเรียนในช่วงที่ 1 กลุ่มได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า เงินตราส่วนใหญ่จะไหลออกจากชุมชน ไปอยู่ที่กลุ่มพ่อค้าและนายทุน ชาวบ้านกับผู้ใช้แรงงานมีหนี้สินเพิ่มขึ้นมาก จำนวนหนี้สินรวมทั้งหมดเพิ่มมากขึ้นเงินภายในชุมชนลดน้อยลง

ช่วงบทเรียนที่ 2 มีการนำคู่มือมาใช้ร่วมกับเงินตราในการซื้อขายและแลกเปลี่ยนในชุมชน โดยให้แต่ละคนรับบทบาทเดิมที่ตนได้รับในบทเรียนที่ 1 ให้ทุกคนดำเนินบทบาทตามที่ถูกกำหนดไว้ในบทเรียนที่ 2

ผลที่ได้จากบทเรียนช่วงที่ 2 กลุ่มได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า อาชีพหลายอาชีพมีเงินสำรองอยู่ในมือมากกว่าเดิม ภาวะหนี้สินโดยรวมของกลุ่มลดน้อยลง มีเงินทุนหมุนเวียนในชุมชนมากกว่าเดิม

จากการใช้บทบาทสมมติหรือบทเรียนพบว่ากลุ่มผู้นำบ้านวังใหม่ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ทำให้กลุ่มมีความสนใจในการดำเนินการแลกเปลี่ยนแบบคู่มือในชุมชนเป็นอย่างมาก พร้อมทั้งร้องขอให้ผู้วิจัยเข้าไปช่วยในการดำเนินงานจริงในหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านเองจากการประเมินความพร้อมในการดำเนินโครงการพบว่าสามารถดำเนินการได้ในระดับหนึ่ง

6. ปัญหาและอุปสรรคและข้อจำกัดของการเกิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

- 6.1 กลุ่มบ้านวังใหม่ยังขาดร้านค้าชุมชนที่ยังมิได้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นจุดศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า
- 6.2 กลุ่มแกนนำไม่เคยมีประสบการณ์ในเรื่องของการแลกเปลี่ยนชุมชนแบบคู่มือมาก่อนเลย ทำให้ไม่รู้จะเริ่มการดำเนินงานอย่างไร
- 6.3 การดำเนินงานแลกเปลี่ยนชุมชนโดยใช้คู่มือจะต้องสร้างความเข้าใจในหลักเกณฑ์ให้แก่สมาชิกทุกคนซึ่งจะต้องใช้ทั้งการประชุมและประกาศในที่สาธารณะ

7. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนในอนาคต

- 7.1 ติดตามกลุ่มหลังจากการดำเนินกิจกรรมบทบาทสมมติเป็นประจำทุกๆ 2 สัปดาห์ เพื่อดูความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมโครงการแลกเปลี่ยนชุมชน
- 7.2 วางแผนกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมโดยอาศัยการตัดสินใจของชุมชนเป็นหลัก และการสนับสนุนจากนักวิจัยในภาคสนามและส่วนกลาง
- 7.3 ดำเนินการกิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชน โดยมีการติดตามผลโดยนักวิจัยภาคสนาม
- 7.4 ประเมินศักยภาพในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนและระหว่างจังหวัด

เอกสารแนบ

การวิจัยภาคสนาม กลุ่มบ้านวังใหม่ หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
วันที่ 29 สิงหาคม 2546

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	หมายเหตุ
1	นาย นิวัฒน์ บุญประเสริฐ	125 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	ผู้ใหญ่บ้าน
2	นาย สุวรรณหงส์ รุ่งโรจน์	82/2 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มออมทรัพย์
3	นาย จุก เชื้อพลบ	194/4 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่ม อสม.
4	นาย ประภาพ สืบป่วน	194 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มเกษตรกรพัฒนา
5	นาย ณรงค์ชัย บรรณเลิศพิทักษ์	124 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มเยาวชน
6	นาย ชยยุทธ บุญประเสริฐ	160/1 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่ม อบต.
7	นาย จรินทร์ สุเนตโต	7 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่ม อบต.
8	นาย สมภพ แดงใส	176 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
9	นาง พัน อ่อนน่วม	83/1 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา
10	นาย วิสุทธิรัตน์ รักษากิจ	19/3 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่ม ออมทรัพย์
11	นาง ศิริพรรณ คุณทัย	49/2 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มสตรีอาสา
12	นาย สว่าง อ้อมแก้ว	6 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กรรมการหมู่บ้าน
13	นาย สมชาย เนื่องจางค์	70 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กรรมการหมู่บ้าน
14	นาย เกิด โชติदान	9/2 หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว	กรรมการหมู่บ้าน

รายงานกรณีศึกษา
กลุ่มบ้านกลุ่มส่วย
หมู่ 2 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนา
ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย
นายชวลิต กิจพิบูลย์

กลุ่มบ้านกลุ่มส่วย

บ้านกลุ่มส่วย หมู่ที่ 2 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นหมู่บ้านเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดระยองกับจังหวัดจันทบุรี ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดสุรินทร์ ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตป่าที่ยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์ดีอยู่

1. ที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์และกายภาพ

บ้านกลุ่มส่วยตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอแก่งหางแมวประมาณ 30 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดจันทบุรีประมาณ 90 กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านเป็นถนนลูกรังทั้งหมด การเดินทางเข้าสู่ตัวอำเภอหรือตัวจังหวัดส่วนใหญ่ใช้รถโดยสารประจำทาง

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเสื่อมโทรมสลับกับป่าเบญจพรรณ และมีสวนผลไม้ของชาวบ้านปะปนกันไป มีคลองไหลผ่านในเขตพื้นที่หมู่บ้าน มีภูเขาเตี้ยๆ สลับกันเป็นแนวด้านที่ติดกับจังหวัดระยอง

ระบบสาธารณูปโภคของหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้แต่ยังไม่ครบทุกหลังคาเรือน น้ำที่ใช้อุปโภคส่วนใหญ่เป็นน้ำคลอง น้ำที่ใช้บริโภคเป็นน้ำบ่อตื้น ไม่มีโรงเรียน วัด สถานอนามัยในหมู่บ้านทำให้ต้องไปใช้บริการหรือทำกิจกรรมทางศาสนาในหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งอยู่ไม่ห่างจากบ้านกลุ่มส่วยเท่าไร ในหมู่บ้านมีร้านค้าชุมชน สหกรณ์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการเป็นแหล่งทุนและการดำเนินการแลกเปลี่ยนในชุมชน

2. สภาพเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน

มีจำนวนประชากร 215 คน จำนวน 47 หลังคาเรือน รายได้เฉลี่ยประมาณ 8,000 บาทต่อหัวประชากรต่อเดือน ระดับการศึกษาของประชากรร้อยละ 95.56 จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา อาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ ทำสวน อาชีพเสริมจะเป็นการปลูกพืชไร่

กลุ่มออมทรัพย์บ้านกลุ่มส่วยเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของประชาชนในพื้นที่เอง โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นตัวจักรสำคัญในการดำเนินการระดมทุน โดยอาศัยแนวคิดจากพระอาจารย์สุบิน วัดไผ่ล้อมจังหวัดตราด ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์บ้านกลุ่มส่วยในปัจจุบันมีเม็ดเงินหลายแสนบาท มีการให้สมาชิกกู้เงินโดยดอกเบี้ยต่ำ มีการปันผลและนำเงินดอกผลบางส่วนมาพัฒนาหมู่บ้าน

สหกรณ์ประจำหมู่บ้านตั้งขึ้นโดยประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการดำเนินงานต่างๆ โดยชาวบ้านเอง เป็นจุดระดมทุนและนำสินค้าที่ผลิตในชุมชนมาจัดจำหน่ายให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นเองหรือเป็นจุดกระจายผลผลิตชุมชนที่ผ่านระบบเงินตรา

แผนพัฒนาชุมชนบ้านกลุ่มส่วยเป็นหมู่บ้านที่ได้จัดทำแผนแม่บทเพื่อการแก้ไขปัญหาภายในหมู่บ้านเองโดยประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน

การดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่จะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวน คือ จะออกทำงานในช่วงเช้าเวลา 8.00 น. – 11.00 น. พักรับประทานอาหารมื้อกลางวัน เวลา 11.00 น. – 13.00 น. ลงทำงานในช่วงบ่ายเวลา 13.00 น. – 17.00 น. เลิกงานเวลา 17.00 น. รับประทานอาหารมื้อเย็นประมาณ เวลา 18.00 น. – 20.00 น. เข้านอน เวลาประมาณ 22.00 น.

ปัญหาและความต้องการของชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนจากภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ผ่านมา ทำให้ประชาชนต้องกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบมาเป็นทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่อไป

ความต้องการของประชาชนคือการลดภาระหนี้ให้น้อยลงโดยการหันมาใช้แนวทางการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแทนสินค้าที่ต้องซื้อหาจากตลาดในเมือง

ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำที่ประสบอยู่ทุกปี

ความต้องการในการเพิ่มรายได้โดยการแปลงสวนผลไม้เป็นสวนผสมที่ปลูกพืชหลายชนิดซึ่งสามารถนำมาจำหน่ายเป็นสินค้าในตลาดทั่วไปได้

3. กิจกรรมของกลุ่มที่เป็นแกนนำในการจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์บ้านกลุ่มส่วยเกิดจากประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหามูลค่าเงินที่ลดลงในหมู่บ้านเรื่องแหล่งเงินทุนที่จะนำไปประกอบอาชีพ ซึ่งหากไปกู้ยืมจากแหล่งเงินทุนอื่นจะต้องเสียค่าดอกเบี้ยแพงและเป็นการออมทรัพย์เพื่อนำไปใช้ในยามจำเป็น กลุ่มออมทรัพย์ก่อตั้งมาในปี พ.ศ. 2539 มีสมาชิกเริ่มแรก 43 ราย ดำเนินกิจกรรมในเรื่องของการระดมทุน เป็นแหล่งออมเงิน ให้สมาชิกกู้ยืมในราคาคอเคี้ยวต่ำ ปั่นผลรายได้แต่ละปี แก้ไขปัญหาในหมู่บ้านด้วยเงินที่เป็นดอกเบี้ย ผลทุนเริ่มแรกประมาณหนึ่งหมื่นบาท แหล่งทุนได้มาจากการออมของสมาชิกของกลุ่ม

ในปัจจุบันกิจกรรมต่างๆ ยังคงดำเนินอยู่และที่เพิ่มเข้ามาเป็นการนำไปลงทุนในสหกรณ์ประจำหมู่บ้านเพื่อให้กิจกรรมของสหกรณ์มีความมั่นคง จำนวนสมาชิกประมาณ 140 ราย ทุนประมาณห้าแสนบาท แหล่งทุนได้มาจากการออมของสมาชิกและเงินปันผลที่ได้จากสหกรณ์ในบางส่วน

จุดแข็งของกลุ่มออมทรัพย์บ้านกลุ่มส่วยเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านเองทำให้มีความมั่นคงสูงเนื่องจากสามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้ตรงประเด็น

จุดอ่อนจะเป็นในเรื่องของข้อจำกัดด้านปริมาณเม็ดเงินและจำนวนสมาชิกซึ่งไม่สามารถขยายจำนวนออกไปได้เนื่องจากทุกหมู่บ้านก็จะมีกลุ่มออมทรัพย์ของตนเอง

สหกรณ์ประจำหมู่บ้านเกิดจากประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันดำเนินการจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นจุดจัดหาสินค้าราคาถูกให้แก่หมู่บ้านในขณะเดียวกันก็เป็นจุดกระจายสินค้าของชุมชนเองให้แก่สมาชิกในชุมชนหรือตลาดภายนอก ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2541

ในปัจจุบันกิจกรรมของสหกรณ์ประจำหมู่บ้านยังคงดำเนินต่อไปซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในเรื่องสินค้าที่นำมาบริการแก่สมาชิกและสินค้าของสมาชิกที่ส่งออกไปจำหน่ายที่อื่น

จุดแข็งของสหกรณ์บ้านกลุ่มส่วยเป็นสหกรณ์ที่เกิดจากประชาชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารทำให้มีความยั่งยืน

จุดอ่อนการพัฒนาในระบบการบริหารจัดการสหกรณ์ไม่ค่อยมีเนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

4. ประสบการณ์ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ในอดีตบ้านกลุ่มส่วยเป็นการอพยพมาของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติสนิทมิตรสหายที่อพยพมาพร้อมกัน มาใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ท่ามกลางป่าเขา ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีระบบสาธารณูปโภคต่างๆ การทำมาหากินก็เป็นการเพาะปลูกและการเกษตรอื่นๆ สินค้าที่จะซื้อจะหามากินมาใช้ก็ทำได้ยาก ทำให้มีอะไรก็ต้องมาแบ่งมาปันกันเพื่อแลกเปลี่ยนในสิ่งที่ตนไม่มีมาใช้ในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่จะเป็นการแลกกันระหว่างสิ่งของที่ใช้บริโภคไม่ว่าจะเป็น อาหาร ผักสด ข้าว สัตว์เลี้ยง และอื่นๆ

แต่ในปัจจุบันความเจริญเข้ามาทำให้การแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของมาเป็นการใช้เงินตรา จัดซื้อจัดหาแต่การแลกเปลี่ยนสิ่งของในบ้านกลุ่มส่วยยังพบเห็นได้มาก แต่การแลกเปลี่ยนจะเป็นการแลกเปลี่ยนผ่านจุดแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน เช่น นำค้ำมจอบมาแลกเปลี่ยนกับยาสิฟันกับขนม สมาชิกอีกคนหนึ่งก็มาซื้อค้ำมจอบนั้นไปจากสหกรณ์

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนามและการเตรียมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนามได้นำวิธีทัศน์ในเรื่องปรัชญาและแนวคิดในการแลกเปลี่ยนในชุมชนมาเปิดให้ชมแล้วให้กลุ่มมีการอภิปรายอย่างกว้างขวางและให้สรุปข้อดี ข้อเสีย ของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

ช่วงต่อมาเป็นการชี้แจงจากนักวิจัยในเรื่องของข้อดี ข้อเสีย ในระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนจากผลการศึกษาในที่ต่างๆ พร้อมกับชี้ให้เห็นศักยภาพของบ้านกลุ่มส่วยกับการดำเนินโครงการ

แลกเปลี่ยน ชุมชนว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด พร้อมกับเปิดการอภิปรายในเรื่องการดำเนินโครงการของชุมชน เพื่อดูทิศทางและผลสรุปของกลุ่มว่าจะดำเนินการในเรื่องการแลกเปลี่ยนในชุมชนอย่างไร

ผลของการดำเนินการพบว่าชุมชนให้ความสนใจอย่างมากและต้องการเรียนบทบาทสมมติจากทางผู้วิจัยเพื่อศึกษาในเชิงลึกกว่าหากทำการแลกเปลี่ยนแล้วจะเกิดผลดีจริงตามที่ได้เห็นในวิทัศน์หรือไม่ แต่ผู้วิจัยยังไม่ได้นำบทบาทสมมติมาสอนให้เนื่องจากชุมชนคิดทำแผนแม่บทจึงขอเลื่อนการเรียนบทบาทสมมติออกไป

6. ปัญหาและอุปสรรคและข้อจำกัดของการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน

- 6.1 ประชาชนบางส่วนยังเห็นว่าการแลกเปลี่ยนสิ่งของเป็นเรื่องที่ล้าหลังไม่เป็นสากล ทำได้เป็นครั้งคราว จึงไม่เห็นด้วยในหลักการ
- 6.2 การไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือหน่วยงานในพื้นที่ทำให้ขาดการสนับสนุนจากผู้นำชุมชนในการดำเนินงาน
- 6.3 ระยะเวลาดำเนินโครงการที่ผู้วิจัยได้รับมามีน้อยทำให้โครงการในบ้านกลุ่มส่วยดำเนินกิจกรรมได้ไม่ครบจึงไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนจะดำเนินโครงการได้หรือไม่

7. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนในอนาคต

- 7.1 จัดกิจกรรมบทบาทสมมติเพื่อให้ชุมชนเข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบของระบบเงินตราและเห็นคุณค่าของระบบแลกเปลี่ยน
- 7.2 นักวิจัยภาคสนามติดตามกลุ่มและวางแผนจัดระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยอาศัยการตัดสินใจของชุมชนเป็นหลัก
- 7.3 ดำเนินกิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชนตามระบบที่ชุมชนสร้างขึ้น
- 7.4 ติดตามและประเมินผลโดยนักวิจัยภาคสนาม

เอกสารแนบ

การวิจัยภาคสนามบ้านกลุ่มส่วย หมู่ที่ 2 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

วันที่ 14 สิงหาคม 2546

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	หมายเหตุ
1	นาย บุญเลิศ คูชิตา	7/51 หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	หัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์
2	นางสาว บวร พวงผกา	- หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	กลุ่มออมทรัพย์
3	นาย สำรวย สุขเมือง	93 หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	กลุ่มออมทรัพย์
4	นาย โห เสम्मัน	7/24 หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	กลุ่มออมทรัพย์
5	นาย ทม สมแสน	- หมู่ที่ 4 ตำบลพวา	กลุ่มวนเกษตร
6	นาย วัฒนา คำรักเกียรติเจริญ	39 หมู่ที่ 4 ตำบลพวา	กลุ่ม ออมทรัพย์
7	นาย บริบูรณ์ รักระเทศ	- หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	กลุ่มสหกรณ์
8	นางสาว กัญญา คูชิตา	7/51 หมู่ที่ 2 ตำบลพวา	กลุ่มเยาวชน
9	นาย ประเสริฐ คูชิตา	190 หมู่ที่ 3 ตำบลพวา	กลุ่มวนเกษตร
10	นาย เทพ หนาแน่น	5/1 หมู่ที่ 4 ตำบลพวา	กลุ่ม ออมทรัพย์
11	นาย สมพงษ์ ธนุศิลป์	30/72 หมู่ที่ 6 ตำบลพวา	กรรมการหมู่บ้าน
12	นาย สุรน ก้อนจ่าย	- หมู่ที่ 7 ตำบลพวา	กรรมการหมู่บ้าน

รายงานกรณีศึกษา
กลุ่มแก่งหางแมว
ตำบลแก่งหางแมว อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนา
ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย
นายชวลิต กิจพิบูลย์

กลุ่มแก่งหางแมว

การศึกษานี้เป็นการศึกษาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ผู้ศึกษาได้ศึกษาในจังหวัดจันทบุรี โดยเลือกพื้นที่ในอำเภอแก่งหางแมวเป็นที่ศึกษาเนื่องจากอำเภอแก่งหางแมวเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลความเจริญโดยถูกขนานนามว่าเป็นอีสานจันทบูรณ์ ซึ่งในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวเดิมเป็นเขตที่มีพื้นที่ป่าที่กว้างใหญ่มากแต่ต่อมาได้ถูกประชาชนที่ย้ายถิ่นมาจากที่อื่นมาทำการหักล้างถางพงเพื่อการทำไร่เลื่อนลอยและยังเป็นเขตที่ให้สัมปทานเพื่อการแปรรูปไม้ในเชิงอุตสาหกรรมจนกลายสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมและถูกประกาศให้เป็นเขตพื้นที่ทำกินทางเกษตรกรรมของประชาชนในเวลาต่อมา ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบด้วยผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากหลายจังหวัดโดยเฉพาะประชาชนในแถบภาคอีสาน ทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมโดยรวมมีความคล้ายคลึงแถบภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะการดำรงชีพจึงมีลักษณะเป็นการแบ่งปันผลผลิตหรือแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้อันเป็นลักษณะเด่นของประชาชนในแถบภาคอีสานที่สืบต่อกันมา ลักษณะการดำรงชีวิตแบบนี้เป็นจุดสำคัญหรือเป็นประเด็นในการศึกษานี้

1. ที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์และกายภาพ

กลุ่มแลกเปลี่ยนระดับตำบลแก่งหางแมว ตั้งอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลแก่งหางแมว อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งในขณะที่ทำการศึกษานี้ได้กำลังก่อสร้างร้านค้าชุมชนตำบลแก่งหางแมวขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนแทนองค์การบริหารส่วนตำบลแก่งหางแมว ที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งหางแมวมีระยะห่างจากตัวอำเภอเมืองประมาณ 80 กิโลเมตร การเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองจะเป็นการใช้รถโดยสารประจำทางที่มีแค่เพียงกลางวันคือรถเที่ยวแรกที่เดินทางออกจากอำเภอแก่งหางแมวจะเป็นเที่ยว 6.00 น. และรถเที่ยวสุดท้ายที่เดินทางเข้ามาในอำเภอแก่งหางแมวจากสถานีต้นทางเป็นเวลา 18.00 น. ในช่วงเวลาหลังจากนั้นจะไม่มีรถโดยสารวิ่งเพื่อให้บริการ การเดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัดหรืออำเภอเมืองจะใช้เวลาประมาณ 1 – 2 ชั่วโมงแล้วแต่ว่าจะเลือกใช้พาหนะในการเดินทางแบบใดในที่นี้หมายถึง รถโดยสาร รถยนต์ส่วนตัวหรือรถจักรยานยนต์ การใช้รถโดยสารจะต้องต่อรถประมาณ 2 – 3 ครั้งเพื่อเข้าไปทำธุระในตัวจังหวัด

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลแก่งหางแมวเป็นภูเขากับป่าเสื่อมโทรมผสมกันอยู่ โดยมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ตามที่ราบเชิงเขาและที่ราบลุ่มบริเวณแม่น้ำ มีแม่น้ำไหลผ่านในตำบล 1 สายเป็นแม่น้ำที่ตื้นๆ ในเวลาหน้าแล้งจะแห้งขอดเนื่องจากการนำไปใช้ในกิจกรรมของการทำสวน ทำไร่ ตำบลแก่งหางแมวมียพื้นที่ซึ่งเป็นดินที่ไม่อุ้มน้ำและสภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเสื่อมโทรม ภูเขาไม่มีต้นไม้และเป็นเขตพื้นที่ที่อยู่เขตกำบังฝนเนื่องจากมีเขามากั้นร่องมรสุมทำให้ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีจะมีน้อยกว่าในเขตอื่นๆ ถูกประกาศให้เป็นเขตพื้นที่แล้งซ้ำซากจากกระทรวงมหาดไทย ในภาวะ

ที่พายุเข้าก็ประสบปัญหาน้ำป่าไหลหลากเนื่องจากไม่มีพื้นที่ป่าซับน้ำไว้ แต่สภาพโดยรวมก็ยังถือได้ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของประชากรอยู่ในระดับที่ดี

โครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคของตำบลแก่งหางแมวถือว่าดีในระดับหนึ่งเนื่องจากเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ มีถนนลาดยางตัดผ่านกลางตำบลซึ่งเป็นถนนสายหลักของอำเภอ ไฟฟ้ามีใช้เกือบทุกหลังคาเรือน น้ำประปายังมีใช้ไม่ครอบคลุมส่วนใหญ่ประชาชนใช้น้ำบ่อในการบริโภคและอุปโภค มีโรงเรียนทั้งประถมและมัธยมรวม 5 แห่ง โรงพยาบาลขนาด 10 เตียง 1 แห่ง ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ และอื่นๆ

2. สภาพเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน

จำนวนประชากร 6,836 คน 1,612 หลังคาเรือน รายได้เฉลี่ยของตำบลประมาณ 7,500 บาทต่อหัวประชากรต่อเดือน อาชีพหลักประกอบอาชีพทำสวนและทำไร่

กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมประกอบด้วย กลุ่มอาชีพผลิตน้ำผลไม้อยู่ในหมู่ที่ 11 เป็นการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกผลไม้ประเภท ฝรั่งเป็นสีทอง ฝรั่งหวาน และผลไม้อื่นๆ ที่เป็นผลไม้ให้ผลในระยะสั้น เพื่อดำเนินการแปรรูปผลผลิตที่ไม่สามารถนำไปขายได้ในบางครั้งเป็นการแปรรูปผลผลิตที่ล้นตลาด ราคาตกต่ำที่ประสบปัญหาเรื่อยมา ในกลุ่มแม่บ้านผลิตขนมประเภทของขบเคี้ยวเป็นกลุ่มแม่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานสาธารณสุขอำเภอร่วมกันในเรื่องของงบประมาณ การสอนเทคนิคการผลิต การรวมกันลงทุนและการแบ่งปันผลตอบแทนที่ได้ ที่ตั้งของกลุ่มอยู่ที่หมู่ที่ 14 ผลิตขนมประเภท ทองม้วน กลิ้วฉาบและอื่น โดยนำผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านมาแปรรูป กลุ่มออมทรัพย์ประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน หอกระจายข้าวประจำหมู่บ้านและเสี่ยงตามสายของแต่ละหมู่บ้าน

กลุ่มสตรีอาสาสมัครสาธารณสุขเป็นกลุ่มอาชีพของการดำเนินงานร่วมกันในการทำขมนมที่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร โดยฝึกในทุ่งพลาสดักปิดผนึกเพื่อนำส่งขายตามร้านค้าต่างๆ เกิดจากการสนับสนุนของเกษตรตำบล พัฒนาการประจำตำบลและเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย โดยให้การสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ เทคนิคในการทำขมนม วิธีการจัดเก็บ การตลาด ตลอดจนการจัดสรรรายได้จากการดำเนินกิจกรรม ขมนมที่ทำการนำผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านมาแปรรูป เช่น กลิ้ว มะยม กระท้อน ส้มโอ อื่นๆ ที่ทำการของกลุ่มตั้งอยู่ที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนหมู่ที่ 14 ตำบลแก่งหางแมว ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีอาสาพัฒนากับกลุ่มสตรีอาสาสมัครสาธารณสุข

กลุ่มออมทรัพย์ในตำบลแก่งหางแมวพบว่าทุกหมู่บ้านจะมีกลุ่มออมทรัพย์เป็นแหล่งทุนอยู่เนื่องจากได้แนวคิดและการช่วยเหลือในการสร้างกลุ่มจากพัฒนาการประจำตำบล ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ของแต่ละหมู่บ้าน มีกระบวนการดำเนินงานที่คล้ายคลึงกันทำให้เป็นจุดที่ดึงดูดหนึ่งใน

การผนวกเป็นกองทุนในระดับตำบล แต่ข้อที่เป็นจุดด้อยคือไม่สามารถหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนระบบของกองทุนในลักษณะการถ่ายทอดโดยกระบวนการเลียนแบบเนื่องจากการดำเนินงานที่ไม่แตกต่างกันทำให้เปรียบเทียบได้เฉพาะปริมาณเม็ดเงินในกองทุนเท่านั้นและหากกองทุนมีกระบวนการดำเนินงานที่บกพร่องอาจทำให้กองทุนล้มทั้งหมด การแพร่กระจายหรือการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆส่วนหนึ่งเกิดมาจากการเลียนแบบเพราะเห็นว่าอีกหมู่บ้านหนึ่งทำแล้วส่งผลดีแก่หมู่บ้าน โดยเฉพาะผลดีที่ส่งต่อกลุ่มผู้นำชุมชน

หอกระจายข่าวและเสียงตามสายในตำบลแก่งหางแมวพบว่ามีประมาณ 1 ใน 3 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด แต่ความครอบคลุมของการกระจายเสียงมีความครอบคลุมถึง 3 ใน 5 ของจำนวนหมู่บ้าน การดำเนินรายการส่วนใหญ่เป็นการเผยแพร่ข่าวสารในจังหวัดและชุมชน การให้ความรู้ในการดำเนินชีวิต และอื่นๆอีกหลากหลาย การดำเนินงานส่วนใหญ่ของหอกระจายข่าวและเสียงตามสายมักไม่ค่อยมีความต่อเนื่อง เกิดจากงบประมาณในการดำเนินงานที่ได้รับการสนับสนุนมีน้อยไม่ค่อยได้รับความสนใจจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่มีศักยภาพในเรื่องของงบประมาณรูปแบบในการดำเนินงานของหอกระจายข่าวได้ผ่านกระบวนการคิดและได้ตรงรจากคนในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคณะกรรมการ คณะทำงานหรือกองทุน ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ออกกระจายเสียงไปได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย

โรงสีชุมชนของตำบลเป็นเรื่องที่ซับซ้อนมากในการนำมาตีแผ่ เดิมมีการรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินการโรงสีชุมชน โดยใช้เครื่องสีข้าวที่ใช้ในโครงการพระราชดำริและวิธีการดำเนินงานที่ถูกอบรมจากสำนักงานเกษตรอำเภอ หลังจากที่ดำเนินงานไปไม่นานพบปัญหามากมายไม่ว่าจะเป็นขาดคนรับผิดชอบหลักในเครื่องสีข้าว การสีข้าว ขาดผู้ชำนาญในการจัดเก็บต้องพึ่งพาเอกชน จนทำให้โครงการนี้ล้มไปจึงต้องคืนเงินให้แก่สมาชิกที่ร่วมลงทุนโดยการขายเครื่องสีข้าวให้แก่ภาคเอกชนหรือประชาชนในพื้นที่ ปรากฏว่าเครื่องสีข้าวดังกล่าวได้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของคนในวงการสาธารณสุขที่ได้ทำงานให้แก่ชุมชนมาตลอด 30 กว่าปีเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากประชาชนในอำเภอแก่งหางแมว ทำให้โรงสีข้าวเดิมที่ดำเนินการโดยเจ้าของคนใหม่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาระบบต่างๆเป็นที่พึงพอใจในการใช้บริการของชาวบ้าน ทำให้เป็นที่พึงในการแก้ไขปัญหาชุมชนได้อีกแห่งหนึ่ง

การทำแผนพัฒนาชุมชนของตำบลแก่งหางแมวส่วนใหญ่เป็นการวางแผนโดยคณะกรรมการในระดับตำบล ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน สาธารณสุขตำบล พัฒนาการ ครู เกษตรตำบล การศึกษานอกโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลแก่งหางแมว มาร่วมกันวางแผน โดยแผนส่วนใหญ่จะถูกเสนอจากผู้นำชุมชน ที่ได้มาจากข้อเสนอแนะและปัญหาชุมชนจากเวทีชาวบ้าน นำมาประสานแผนร่วมกับองค์กรภาครัฐและเอกชนในการประชุมคณะกรรมการระดับตำบลอีกครั้งหนึ่ง

วิถีชุมชนของตำบลแก่งหางแมว ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำสวน ทำไร่และกรีดยาง ในกลุ่มของชาวสวน ชาวไร่ จะตื่นแต่เช้ามีดเพื่อประกอบกิจวัตรส่วนตัวให้แล้วเสร็จก็ประมาณ 4.00 น. – 6.00 น. รับประทานอาหารเช้าประมาณ 6.00 น. – 7.00 น. เวลา 7.30 น. ก็จะเข้าสวนเข้าไร่กัน ลงมือทำงาน ถึงเวลา 11.00 น. ก็จะพักรับประทานอาหารมื้อกลางวัน ชาวบ้านเรียกว่า “มื้อเพล” จนถึงเวลาประมาณ 13.00 น. ก็จะลงทำงานในเรือสวนไร่นาต่อ จนถึงเวลา 17.00 น. เลิกงานกลับบ้านทำกิจกรรมภายในบ้าน หรือพักผ่อน รับประทานอาหารเย็นประมาณเวลา 18.00 น. – 20.00 น. และนอนหลับพักผ่อน ประมาณ 22.00 น.

ในส่วนของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพกรีดยางจะรับประทานอาหารเช้า ประมาณเวลา 18.00 น. – 19.00 น. และรีบเข้านอนเวลา 20.00 น. เวลาประมาณ 24.00 น.หรือเวลาประมาณ 1.00 น.ของวันใหม่ จะตื่นขึ้นตามเสียงนาฬิกาปลุกรับประทานกาแฟกับขนมปังพออิ่มแล้วก็ออกไปกรีดยาง เก็บน้ำยางเสร็จ ทำแผ่นเสร็จหรือส่งน้ำยางเสร็จประมาณ 10.00 น. – 12.00 น. รับประทานข้าวมื้อกลางวันแล้วก็นอนไปตื่นอีกทีประมาณ 16.00 น. เพื่อเตรียมหุงหาอาหารมื้อเย็นหรือทำกิจกรรมอื่นๆ ในบ้าน

เพราะฉะนั้นช่วงเวลาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะว่างตรงกันในกลุ่มอาชีพหลักของตำบลคือประมาณเวลา 16.00 น. – 18.00 น. ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ช่วงเวลานี้ในการประชุมกลุ่มอยู่แล้ว

ปัญหาและความต้องการของประชาชนในตำบลแก่งหางแมว จากสถานะเศรษฐกิจในช่วงหลายปีที่ผ่านมาทำให้เกิดภาวะหนี้สินมากมายในกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะกลุ่มชาวสวนและชาวไร่ ผลผลิตของชาวสวนและชาวไร่มีราคาตกต่ำมากไม่ว่าจะเป็นผลไม้ พืชไร่ มันสำปะหลัง เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ในขณะที่ปุ๋ยและยากลับมีราคาสูงขึ้นมากกว่าเดิมมาก ทำให้ส่วนต่างของราคารุนที่สูงกว่าผลผลิตเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวสวนและชาวไร่ประสบกับภาวะการขาดทุนแบบถาวร การดำเนินกิจกรรมจึงต้องหันไปใช้การกู้ยืมมาเป็นทุนไม่ว่าจะเป็นการกู้ในระบบและก้นอกระบบ

จากปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวสวนและชาวไร่มีความต้องการในการลดภาระหนี้ โดยการลดการใช้ปุ๋ยและยาในท้องตลาดหันกลับมาใช้ภูมิปัญญาไทยหรือปุ๋ยและยาชีวภาพที่ผลิตขึ้นเองได้ในชุมชน

ตลาดสินค้าที่กว้างขวางขึ้นจากการส่งเสริมจากภาครัฐที่ในปัจจุบันยังขาดความเข้มข้นในการให้การดูแล ที่ทำกันในลักษณะตั้งรับเสียส่วนใหญ่

อาชีพหนึ่งในตำบลแก่งหางแมวที่ได้รับผลบุญจากนโยบายรัฐบาล จนทำให้อาชีพนี้ขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในตำบลแก่งหางแมวคือ อาชีพทำสวนยาง โดยมีแนวโน้มเชิงธุรกิจที่สดใสมาก เนื่องจากราคาของยางแผ่นและน้ำยางสดตัวสูงขึ้นมาก การดูแลรักษาหรือต้นทุนในการประกอบการก็ไม่สูงเท่าไร ทำให้การประกอบการอยู่ในภาวะการมีกำไร แต่เนื่องจากชาวสวนยางก็

ได้ผ่านภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจมาเช่นกัน ทำให้ยังคงมีหนี้สินอยู่เช่นกัน ทำให้ความต้องการของกลุ่มอาชีพนี้จึง ไม่แตกต่างจากกลุ่มชาวสวนและชาวไร่

3. กิจกรรมของกลุ่มที่เป็นแกนนำในการจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา กลุ่มเกษตรกรพัฒนา กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มแกนนำของตำบลแก่งหางแมว ถูกก่อตั้งโดยความช่วยเหลือจาก พัฒนาการเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เกษตรตำบล เป็นส่วนใหญ่ เดิมการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในกลุ่มค่อนข้างจะมีมากเนื่องจากสภาพสังคมเดิมเป็นสังคมชนบทที่ห่างไกลความเจริญ สินค้าในเมืองที่ทันสมัยหรือใช้ไฟฟ้ายังไม่ค่อยมี การดำรงชีวิตของประชาชนจึงต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอาหารหรือสิ่งอุปโภคอื่นๆ แต่ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวลดน้อยถอยลงไปมากอาจจะมีการแลกเปลี่ยนกันบ้างแต่จะอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ในกลุ่มญาติพี่น้อง มิตรสหายใกล้ชิดไม่ กว้างขวางเหมือนก่อน เนื่องจากสภาพสังคมได้ปรับเปลี่ยนไป การเอื้ออาทรลดน้อยลง การติดต่อกันส่วนใหญ่จะเป็นในเชิงธุรกิจทำให้การแลกเปลี่ยนผ่านระบบเงินตราเข้ามามีบทบาทแทนการแลกเปลี่ยนระหว่างสิ่งของโดยตรง

จุดอ่อน จุดแข็ง ของกลุ่มตำบลแก่งหางแมว จุดแข็งที่พบได้ในกลุ่มจะเห็นได้ว่าผู้นำกลุ่มมีความตั้งใจและมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อประโยชน์ของกลุ่มมาก มีการเรียนรู้ในการทำงานไว มีความอดทนสูง มีแหล่งเงินทุนในชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

ในขณะที่จุดอ่อนที่พบเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ สมาชิกส่วนใหญ่มารวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ที่จะได้รับเสียมากกว่าที่จะเกิดจากอุดมการณ์ ทำให้ขาดความจริงใจในการดำเนินงานเพื่อกลุ่ม ภาวะที่บีบรัดทางเศรษฐกิจทำให้สมาชิกไม่ค่อยมีเวลาให้กับกลุ่ม การสร้างรายได้มีความจำเป็นสำหรับครอบครัวมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ความสำคัญของกลุ่มลดน้อยลงเรื่อยๆ

4. ประสิทธิภาพด้านการระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

ในอดีตกลุ่มแกนนำในการแลกเปลี่ยนระดับตำบลแก่งหางแมวเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนชนบทซึ่งห่างไกลความเจริญ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลนี้ส่วนใหญ่จะมาพร้อมกันเป็นกลุ่มก้อนและมีความสนิทสนมกลมเกลียวกันมาก่อน เมื่อมาอยู่ในที่มีความยากลำบากในการดำรงชีวิตทำให้ต่างฝ่ายต่างเกื้อหนุนกันเพื่อการดำรงชีพที่ดีขึ้น จึงเกิดการแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกันโดยเฉพาะทางด้านอาหารการกิน ไม่ว่าจะเป็น ข้าวสาร ปลา ไก่ อาหารที่ปรุงแล้ว ลักษณะการแลกเปลี่ยนจะเป็นการแบ่งปันและการตอบแทนเป็นส่วนใหญ่

รูปแบบการแลกเปลี่ยนดังกล่าวในปัจจุบันแทบไม่หลงเหลืออยู่ แต่รูปแบบการแลกเปลี่ยนในด้านความคิด การประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิต กลับมีมากขึ้นเนื่องจากต้องการหาทางออกในการแก้ไขปัญหาชุมชนเสียมากกว่า

5. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติเชิงปฏิบัติการภาคสนามและการเตรียมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนามได้นำวิทัศน์ในเรื่อง แนวคิดเรื่องระบบแลกเปลี่ยนและบุญๆ เบี้ยๆ เปิดให้ชมแล้วซักถามความเห็นในเรื่องของการแลกเปลี่ยนชุมชน หลังจากนั้นให้กลุ่มมีการอภิปรายอย่างกว้างขวางในเรื่องการแลกเปลี่ยนพร้อมกับให้สรุปข้อดี ข้อเสีย ในการแลกเปลี่ยน

ช่วงต่อมาเป็นการชี้แจงจากนักวิจัยให้เห็นข้อดีและข้อเสียในการแลกเปลี่ยนในมุมมองของนักวิจัยหรือจากการศึกษาในแหล่งอื่นๆ พร้อมกับชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มหรือแนวทางของกลุ่มที่จะนำระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนมาปรับใช้ในกลุ่มตำบลแก่งหางแมวได้อย่างไร โดยเปิดเวทีให้มีการอภิปรายได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการวิเคราะห์รายรับและรายจ่ายของชุมชนในแต่ละปี ซึ่งพบว่าเงินตราได้ไหลออกจากชุมชนไปสู่แหล่งเงินใหม่นอกชุมชนเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เงินตราภายในชุมชนมีการไหลเวียนน้อยลง

กลุ่มได้ให้แนวคิดแก่ผู้วิจัยว่า การแลกเปลี่ยนเป็นเรื่องที่ย้อนยุคเกินไปไม่มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่มีการนำระบบเงินตรามาแลกเปลี่ยนซึ่งถือว่ามีความเป็นสากลมากกว่า การแลกเปลี่ยนและการใช้คู่มือถูกจำกัดในเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ซึ่งมาตรฐานในการแลกเปลี่ยนก็ยังคงใช้การตีค่าออกเป็นราคาตามระบบเงินตราอยู่ดี จึงเห็นว่าเป็นการซ้ำซ้อนที่กลุ่มจะต้องมาสร้างสิ่งที่นำมาใช้แทนเงินตรา

จากการศึกษาโดยละเอียดพบว่าผู้นำของกลุ่มหลายคนมีธุรกิจเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ ทำให้มองเห็นว่าการใช้ระบบการแลกเปลี่ยนขัดขวางต่อการทำธุรกิจของตน

6. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในกลุ่มตำบลแก่งหางแมว

6.1 กลุ่มมีแนวคิดว่าเป็นเรื่องที่ทำกันได้เป็นครั้งคราวไม่ถาวรเนื่องจากขาดความเป็นสากล และมีความซ้ำซ้อนในเรื่องของการใช้เงินตราชุมชนกับเงินตราสากล

6.2 มีข้อจำกัดในการแลกเปลี่ยนได้เฉพาะกลุ่ม ไม่สามารถนำมาใช้ในเชิงธุรกิจหลักของกลุ่มได้ เช่น การทำสวนผลไม้ การทำสวนยาง

6.3 ผลผลิตที่คล้ายๆกันในกลุ่มชนทำให้ไม่รู้จะเอาอะไรมาแลกเปลี่ยนกัน

6.4 กลุ่มผู้นำมีความเห็นแย้งกับแนวคิดหลักของการแลกเปลี่ยนชุมชน เนื่องจากกลุ่มผู้นำมีผลประโยชน์เชิงธุรกิจในพื้นที่

6.5 ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ายากในการจัดระบบการแลกเปลี่ยนซึ่งต้องใช้เวลาในการประชุมเพื่อทำความเข้าใจในกฎเกณฑ์และลักษณะของการดำเนินงานการแลกเปลี่ยน

7. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนในอนาคต

7.1 จัดกิจกรรมบทบาทสมมติเพื่อให้แกนนำตระหนักถึงผลกระทบของระบบเงินตราและเห็นคุณค่าของระบบแลกเปลี่ยน

7.2 นักวิจัยภาคสนามติดตามกลุ่มและวางแผนระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยอาศัยการตัดสินใจของชุมชน

7.3 ดำเนินกิจกรรมแลกเปลี่ยนชุมชน ติดตามและประเมินผลโดยนักวิจัยภาคสนาม

7.4 วางแผนและประเมินศักยภาพในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

ՌԻՈՆԵԼՅԱԾԻ

การวิจัยภาคสนามกลุ่มตำบลแก่งหางแมว อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

วันที่ 7 กรกฎาคม 2546

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	หมายเหตุ
1	นาย สุชิน คุ่มทรัพย์	38 หมู่ที่ 11 ตำบลแก่งหางแมว	ประธานกลุ่มออมทรัพย์
2	นาย แด้ว ยอดเยี่ยมเกร	182/1 หมู่ที่ 21 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มเกษตร ธกส.
3	นาย เขียน รัตนวงศ์	182 หมู่ที่ 21 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มสหกรณ์อำเภอ
4	นางสาว สุจิตรา คงคาร์คณ์	48 หมู่ที่ 10 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มเกษตรกรพัฒนา
5	นาย สุวิทย์ คงคาร์คณ์	49 หมู่ที่ 10 ตำบลแก่งหางแมว	ผู้ใหญ่บ้าน
6	นาย พินิตสมาน บัวจันทร์	72/3 หมู่ที่ 8 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มประชาสัมพันธ์
7	นาง สุกร บุญก่อเกื้อ	274 หมู่ที่ 8 ตำบลแก่งหางแมว	ผู้ใหญ่บ้าน
8	นาง รำพึง ชูราศรี	240 หมู่ที่ 8 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
9	นาย แมน สายเนียม	264 หมู่ที่ 8 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มผู้นำสาขมหาดไทย
10	นาย วสันต์ หวานเสนาะ	87 หมู่ที่ 9 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่ม อสม.
11	นาง ปราณี เนาวบุตร	117 หมู่ที่ 13 ตำบลแก่งหางแมว	กลุ่มสตรีอาสา
12	นาง บังอร เปี่ยมลาภ	46 หมู่ที่ 6 ตำบลแก่งหางแมว	นายก อบต.

รายงานกรณีศึกษา
กลุ่มเกษตรกรกรูญร่วมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่
55 หมู่ 9 บ้านหนองสระพังทอง ตำบลโพธิ์นาง
อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนา
ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย
นางสาวอัมรินทร์พิไล ล้อ

กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่

1. ที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์และกายภาพ

1.1 ที่ตั้ง

กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ ตั้งอยู่เลขที่ 55 หมู่ 9 บ้านหนองสระพังทอง ตำบลโพรงาม อำเภอลำชะอี จังหวัดมุกดาหาร การเดินทางจากหมู่บ้านหนองสระพังทองถึงตัวเมืองมุกดาหาร เป็นระยะทาง 40 กิโลเมตร สภาพที่ตั้งล้อมรอบด้วยเทือกเขาภูพานติดกับพื้นที่นาในปัจจุบันอยู่ติดกับภูผากหวาน ในอดีตหมู่บ้านหนองสระพังทองเป็นเขตกันชนหรือค่าน้ำให้กับเจ้าหน้าที่ที่จะเข้าไปปราบปรามสหายที่อยู่ในป่าเขา มีการปะทะกันของสองแนวความคิด คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยกับการใช้แนวทางลัทธิคอมมิวนิสต์ และฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ การปะทะกันเริ่มตั้งแต่ปี 2507 เป็นต้นมา สภาพพื้นที่ยังเป็นป่าสมบูรณ์ ชาวบ้านในชุมชนต้องตั้งรับทั้งทหารป่าที่มาหาข่าวความเคลื่อนไหวของเจ้าหน้าที่รัฐ ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐมาเพื่อหาข่าวความเคลื่อนไหวทหารป่าจากชาวบ้าน ทางเลียงของชาวบ้านในการปะทะกันครั้งนี้คือไม่พูดอะไรทั้งสิ้น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหากับตนเอง และครอบครัว ในหมู่บ้านเป็นเขตปะทะกันของทั้งสหายในป่า ทหาร และอาสาสมัคร ทั้งสองฝ่ายล้มตายกันเป็นจำนวนมาก

1.2 ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญประกอบด้วย หนองสระพังทองเป็นหนองน้ำตามธรรมชาติซึ่งมีมาก่อนชาวบ้านที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่รอบหนองน้ำ บ่อน้ำที่ขุดไว้สำหรับเลี้ยงปลา และน้ำน้ำขึ้นมาใช้บางครั้งประมาณ 10 บ่อ

พื้นที่ป่าไม้มีเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ 40 ไร่ ใช้ทำการเกษตรของหมู่บ้าน เช่น นาข้าว ไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ปลูกผักสวนครัว บ่อปลา เลี้ยงหมู เลี้ยงโค พื้นที่ 40 ไร่ 40 ไร่ และพื้นที่ 30 ไร่ ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของคน

ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร คือ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล หรือฝนตกปริมาณ ถ้าฝนตกช้ากว่าปกติจะทำให้การทำนามีปัญหาในการหว่านและปักกล้า ชาวบ้านต้องอาศัยฝนเทียม และถ้าหากฝนตกมากเกินไปน้ำท่วมต้นกล้าที่ปักไว้จะเน่าต้นกล้าจะตายในที่สุด ทำให้ชาวนาจะต้องเสียเงินซื้อกล้าใหม่จากพื้นที่อื่นทำให้ไม่ได้พันธุ์ข้าวที่ดี เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายสองครั้งในหนึ่งปี คือ เสียค่าพันธุ์ข้าวที่ซื้อมาจาก กรมส่งเสริมการเกษตรในราคากระสอบละ 300 บาท ถ้าหากกล้าเน่าต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อกล้าในราคาก่อละ 3-5 บาท จากจังหวัดร้อยเอ็ดหรือจากพื้นที่ใกล้เคียงที่นำมาขาย

พื้นที่หมู่บ้านหนองสระพังทองมีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งธรรมชาติ คือวนอุทยานภูงาภูผาชาง (ซึ่งยังไม่มีมีการสำรวจเพื่อทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากต้องเดินเท้าเข้าไปในป่า) ยังมีสถานที่ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อีก หากสามารถส่งเสริมให้เยาวชนมาทดลองทำในเรื่องนี้

1.3 ความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน

1.3.1 ถนน

ในปัจจุบันมีการเดินทางเข้า-ออก หมู่บ้านสองทางคือ และด้านบ้านโพนงาม ทางด้านหนองเอี่ยนทุ่ง เพื่อเดินทางติดต่อในอำเภอหรือตัวเมือง ระยะเวลาทางประมาณ 30-40 กิโลเมตร การเดินทางออกจากหมู่บ้านใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงถึงชั่วโมงครึ่ง คนในชุมชนมีการเดินทางทุกวัน โดยเฉพาะเด็กนักเรียน เดินทางไปเรียนในตัวเมืองหรือตัวอำเภอทุกวัน หรือชาวบ้านในหมู่บ้านต้องเดินทางออกไปทำธุระในเมือง อำเภอ และโรงพยาบาล เส้นทางเป็นเป็นทางลาดยาง ตลาดสายตั้งแต่ปากทางเข้าตำบลหนองเอี่ยนทุ่ง แต่จะมีช่วงที่เป็นถนนดินแดงอยู่ประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีการลาดยางต่อเนื่องไปประมาณใหม่

1.3.2 โรงเรียน

ในหมู่บ้านหนองสระพังทองมีโรงเรียน 1 โรงเปิดสอนระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มีห้องเรียนทั้งหมด 8 ห้อง ครูทั้งหมด 6 คน มีศูนย์เด็กเล็ก 1 หลัง (ใช้สถานที่ในบริเวณวัดเป็นที่ตั้ง) บริเวณใกล้เคียงบ้านหนองสระพังทอง มีโรงเรียนประถมศึกษาบ้านโพนงามมีอีก 1 โรง เด็กที่จบจากโรงเรียนหนองสระพังทองส่วนใหญ่เข้าไปต่อในโรงเรียนอำเภอ เช่น โรงเรียนบ้านหนองเอี่ยนทุ่ง โรงเรียนคำชะอีวิทยาคม ฯลฯ

1.3.3 สถานีอนามัย

ถ้าหากชาวบ้านเกิดเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย ชาวบ้านจะไปรักษาหรือขอยาที่อนามัยของหมู่บ้านโพนงาม และอนามัยหนองเอี่ยนทุ่ง ชาวบ้านนิยมไปอนามัยที่โพนงามมากกว่า เพราะสามารถเดินทางด้วยมอเตอร์ไซด์ หรือจักรยานไม่เกิน 15 นาที

1.3.4 ไฟฟ้า

หมู่บ้านหนองสระพังทอง เริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อประมาณปี 2534 จนกระทั่งครบทุกบ้าน ไม่มีปัญหาในเรื่องนี้ เพราะเป็นช่วงที่ทางราชการพยายามเร่งสร้างหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลตัวเมือง และที่เคยเป็นพื้นที่สีแดงและชมพูให้ได้รับการพัฒนาเร็วที่สุด รัฐจะส่งคนเข้าไปควบคุมได้ง่าย

1.3.5 น้ำประปา

น้ำที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมีการใช้น้ำสองลักษณะ คือ ใช้น้ำเพื่อการบริโภคกันในครัวเรือนจะเป็นน้ำที่จัดสรร โดยรัฐ และน้ำที่ใช้ในการเกษตรจะใช้น้ำจากหนองสระพังทองซึ่งจะมีไม่มากนัก หน้าแล้งน้ำในหนองจะลดน้อยลง

1.4 ภาพรวมของปัญหาหมู่บ้าน

ปัญหาของบ้านหนองสระพังทองทางด้านภูมิศาสตร์และกายภาพที่เห็นโดยทั่วไป คือ ปัญหาปริมาณน้ำฝนที่ตกมามากเกินความจำเป็น ในบางครั้งทำให้กล้าของเกษตรกรที่ปักไว้เสียหาย หน้าแล้งน้ำในหนองสระพังทองจะแห้ง น้ำทางด้านการเกษตรจะมีปัญหาบ้างแต่ยังไม่รุนแรงมากนัก ส่วนในเรื่องของโรงเรียนปัญหาการขาดแคลนครูยังมีอยู่มีครู 5 คน ผู้บริหาร 1 คน ถ้าหากบางวันครูและผู้บริหารออกไปอบรมจะมีเหลือครูอยู่ในโรงเรียน 2-4 คน ครูต้องสอนนักเรียนสองห้องต่อหนึ่งคน เป็นปัญหาย่างมากในปัจจุบัน

2. สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

2.1 จำนวนประชากรประชากร

จำนวนครัวเรือน 79 ครัวเรือน

ประชากรทั้งหมด 492 คน

2.2 รายได้เฉลี่ยของหมู่บ้าน

รายได้เฉลี่ยของประชากรในหมู่บ้าน ประมาณ 15,000 บาท/ปี แต่หมู่บ้านมีประชากรที่ยากจนอยู่ประมาณ 20 ครอบครัวยังมีรายได้ต่อปีประมาณ 5,000 บาท/ปี

2.3 อาชีพหลักและอาชีพเสริม

ทำนา ทำไร่ ทำสวน อาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองสระพังทอง คือ อาชีพทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการปลูกข้าวเหนียวและข้าวเจ้าสำหรับจำหน่ายและบริโภคภายใน สัดส่วนของการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรประมาณ 75 เปอร์เซ็นต์ ข้าวเจ้าประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ แต่บางปีถ้าหากประสบปัญหาน้ำท่วมกล้าข้าวเสียหาย ต้องซื้อต้นกล้าจากต่างถิ่นมาปัก ผลผลิตที่ได้จึงไม่ใช่ข้าวหอมมะลิดังที่ชาวนาปลูกไว้ตั้งแต่แรก ในปัจจุบันครอบครัวที่เคยมีอาชีพทำนาเริ่มลดลง หันไปทำการเกษตรผสมผสานเพราะคนรุ่นหลังเห็นว่าอาชีพทำนาเป็นอาชีพที่ลำบากและได้เงินน้อย ขณะเดียวกันพวกเขาไม่ได้ทิ้งนาไปทั้งหมดแต่ใช้วิธีให้เพื่อนบ้านที่ยังทำนาอย่างเดียวเช่าเพื่อแบ่งผลผลิตเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว สัดส่วนหรือการแบ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลง เช่น เจ้าของนาให้เพื่อนบ้านไปทำนาในที่ของตน โดยอาจจะตกลงกันช่วยออกเงินเพื่อใช้ทำนาจำนวนเท่าใด ออกปุ๋ยกี่กระสอบ แล้วแต่การตกลงกัน ไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรใช้ความเชื่อใจหรือใจวัดใจซึ่งกันและกัน หลังจากผลผลิตออกมาจะ

แบ่งกันคนละ 50 : 50 หรืออาจจะไม่ต้องเสียอะไรเลย โดยเจ้าของนาให้เพื่อนบ้านทำนาทั้งหมด ส่วนตนเองออกนุ้ยสมทบ ส่วนผลผลิตออกมาก็จะแบ่งกันอาจจะเป็นส่วน 40 : 60

กรณีของชาวนาในหมู่บ้านหนองสระพังทอง ถือว่าเป็นระบบแลกเปลี่ยนอีกลักษณะหนึ่งเหมือนกัน คือ ครอบครัวที่ทำนาใช้แรงงานสร้างผลผลิตในที่ดินครอบครัวที่เป็นเจ้าของพื้นนา หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตจะนำมาแบ่งกันหรือขายขึ้นอยู่กับข้อตกลง เจ้าของที่ดินทำนานอกจากหันทำเกษตรผสมผสานแล้วบางคนรับราชการ เช่น ครู ตำรวจ พยาบาล

การทำเกษตรแบบผสมผสาน ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้วเอง มีการปลูกผักหลาย ๆ ชนิดร่วมกัน มีแปลงปลูกผักปลอดสารพิษ บ่อปลา เล้าหมู เช่น ครอบครัวของแม่บัวเสียง ประธานกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ ครอบครัวของย่ำคำรัตน์ สมาชิกคนหนึ่งจากระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ปลูกเพื่อขายและบริโภค กลุ่มเน้นเรื่องการปลูกพืชสวนครัวโดยไม่มีการใส่ปุ๋ยผักที่ได้มาขายหรือรับประทานจึงปลอดสารพิษ ส่วนใหญ่จำหน่ายให้กับสมาชิกในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง เป็นนโยบายหลักของกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ผลผลิตที่ได้ต้องขายในชุมชนก่อน เหลือแล้วค่อยขายให้ข้างนอก สมาชิกบางรายในชุมชนทำนาด้วยแต่ก็ปลูกผักสวนครัวไว้ริมรั้วบ้าน หรือที่มีบริเวณจะมีเกือบทุกครัวเรือน การทำไร่มันสำปะหลัง และไร่ข้าวโพด เป็นการปลูกพืชทดแทนหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เป็นอาชีพเสริมและเป็นพืชทดแทนในหน้าแล้ง

การเลี้ยงสัตว์ หมู่บ้านหนองสระพังทอง หรือชาวบ้านในตำบลส่วนใหญ่ นอกจากการทำเกษตรเป็นอาชีพหลักแล้ว การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจเป็นทั้งอาชีพหลักและเสริมที่ชาวบ้านหนองสระพังทองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพควบคู่กัน เช่น เลี้ยงหมู ไก่ เป็ด วัว ควาย การเลี้ยงสัตว์เป็นการเลี้ยงสัตว์รายย่อย หรือบางรายใช้วิธีรวมกลุ่มกันเลี้ยงโดยวิธีการกู้เงินจากกลุ่มมาแล้วซื้อหมูพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ มาผสมพอได้ลูกและโตเต็มที่พวกเขาจะขายแล้วนำเงินมาแบ่งกัน เงินส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นทุนภายในกลุ่ม การเลี้ยงไก่ไข่ไม่มีการเลี้ยงในหมู่บ้านต้องซื้อจากภายนอกชุมชน การเลี้ยงไก่เพื่อการบริโภคภายในชุมชนมีแต่ยังไม่เพียงพอต้องซื้อจากภายนอกหมู่บ้าน(ในจังหวัดมุกดาหารเคยมีการสนับสนุนการเลี้ยงไก่ไข่ แต่ปริมาณลดลงตั้งแต่ปี 2543 จึงทำให้ในหมู่บ้านหนองสระพังทองมีปริมาณลดลงด้วย (ดูตารางที่ 1)) การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจในหมู่บ้านหนองสระพังทอง การเลี้ยงเพื่อใช้ในการบริโภคในหมู่บ้านและภายในจังหวัด หรือจังหวัดใกล้เคียง การซื้อ-ขายวัว ควาย ชาวบ้านไม่ต้องออกไปขายเอง จะมีคนมารับซื้อตามบ้านซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน หรือบางครั้งมีรถเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน นับได้ว่าการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจยังไม่พอเพียง ยังอาศัยการนำเข้าจากภายนอกหมู่บ้านและจากจังหวัดใกล้เคียง

การประมง การเลี้ยงสัตว์น้ำของหมู่บ้านหนองสระพังทอง ทั้งหมดจะเป็นการเลี้ยงปลาไว้ในบ่อของกลุ่ม หรือของครัวเรือน หรือนำมาจากหนองสระพังทองแหล่งน้ำธรรมชาติ การเลี้ยงปลาเป็นการเลี้ยงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น การเลี้ยงยังมีไม่มากนักในหมู่บ้านต้องอาศัยการซื้อจากภายนอกหมู่บ้าน เนื่องจากต้นทุนการเลี้ยงค่อนข้างสูง เนื่องจากพื้นที่เป็นภูเขาล้อมรอบ

จึงทำให้ลำบากในการจับบ่อเพื่อเลี้ยงปลา ส่วนปลาที่นิยมเลี้ยงกัน คือปลานิล ถ้าหากมีนโยบายของ
รัฐส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการเลี้ยงและผลิตได้จะมีโอกาสทางการตลาดที่ดี

คำขยาย อาชีพเสริมหลังจากทำนาตามฤดูกาล บางครอบครัวมีอาชีพค้าขาย ชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกอาชีพค้าขาย เช่น จิล่อ ไม้ไผ่ หน่อไม้ ผัก ที่เกิดขึ้นเองตามฤดูกาลในป่านามาขายเป็นอาชีพเสริม

2.4 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม

ภาวะเศรษฐกิจของบ้านหนองสระพังทอง มีอาชีพหลักในด้านการเกษตรเป็นหลัก เช่น ปลูกข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด นอกจากพืชเหล่านี้แล้ว ชาวบ้านมีเวลาเพียงพอทำเกษตรประเภทอื่นๆ ประกอบกับหมู่บ้านหนองสระพังทองได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ดังนั้นจึงสนับสนุนให้ชาวบ้านประกอบกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจทางเลือก และมีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐในการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนเงินล้าน ฯลฯ สามารถแบ่งกลุ่มกิจกรรมของชุมชนได้ ดังนี้

1. กลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน
2. กลุ่มกิจกรรมทางการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ การเพาะเห็ด
3. กลุ่มกิจกรรมแปรรูปอาหาร เช่น แหนม ไส้กรอก ขนมหิน หมูขยอ
4. กลุ่มกิจกรรมร้านค้าชุมชน

1. กลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นการจัดสวัสดิการชุมชนโดยมีการยึดหลักการให้ประชาชนเข้ามามีบทบาท ร่วมมือร่วมใจแก้ปัญหาของชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย และได้เรียนรู้วิธีการติดต่อร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อพัฒนาอาชีพให้ชุมชนมีงานทำมากขึ้น กลุ่มออมทรัพย์จะให้สมาชิกผู้เพื่อทำการผลิตและใช้เกี่ยวกับธุระส่วนตัว เช่น ลูกเรียนหนังสือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีจำนวน 2 กลุ่ม คือ

หมู่ 6 มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2544 จัดให้มีการออม ทุกวันที่ 1-5 ของทุกเดือน มีคณะกรรมการทั้งหมด 15 คน

หมู่ 9 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่มีความเข้มแข็งจนสามารถขยายการออมไปทั้งตำบล เริ่มก่อตั้งเมื่อ 11 ตุลาคม 2529

สมาชิกก่อตั้ง 50 ราย ถือหุ้นเป็นรายเดือน ๆ ละ 10 บาท

ปัจจุบันมีสมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์การผลิตจำนวน 500

เงินออมทั้งหมด 2,716,839.31 บาท

ระบบการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์หมู่ 9 ใช้วิธีคัดเลือกผู้นำชุมชนโดยการเลือกตั้ง มีการประชุม 5-9 คน มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี กลุ่มออมทรัพย์มีการจัดแบ่ง ค่าใช้จ่ายต่างๆ ไว้เป็นเปอร์เซ็นต์

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านละด้าน ทั้งสองหมู่บ้านได้รับเงินหมู่บ้านละบ้านจากรัฐบาลเพื่อนำมาหาประโยชน์ให้ใช้หมุนเวียนในหมู่บ้านไม่ให้สูญหาย กฎระเบียบของกลุ่มสำหรับผู้ที่จะกู้เงินกองทุนในแต่ละหมู่บ้านจะต้องมีการฝากเงินสัจจะออมทรัพย์และถือหุ้นจึงสามารถกู้เงินได้ และให้กู้เฉพาะคนที่อยู่ในหมู่บ้านเท่านั้น ดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 6 ต่อปี กรรมการกองทุนเงินด้านประกอบด้วยคณะผู้ทรงคุณวุฒิและที่ปรึกษา ฝ่ายนิติกรรมและกฎหมาย ฝ่ายระเบียบข้อบังคับ มีฝ่ายละ 4 คน รวมทั้งหมด 8 คน

2. กลุ่มกิจกรรมการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ กลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และจากงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล หมู่บ้านหนองสระพังทอง ประกอบด้วย กลุ่มเลี้ยงวัว หมู ไก่ ซึ่งเป็นการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ กลุ่มเพาะเห็ดตั้งอยู่ในหมู่ 6

3. กิจกรรมแปรรูปอาหาร เป็นกลุ่มที่มีการแปรรูปอาหาร คือกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ได้นำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูป เช่น มีการนำหมูมาแปรรูปเป็นหมูยอ แหนม ไส้กรอก และแปรรูปเป็นอาหารสำเร็จรูปออกจำหน่าย วัดอุทัยที่นำมาทำการแปรรูปส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกของกลุ่มและชุมชนนำมาขายให้กับกลุ่มแปรรูป การขายอาหารเน้นการขายให้กับสมาชิกในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง

4. กลุ่มกิจกรรม “ร้านค้าชุมชน” การตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นมาเพื่อเป็นร้านที่ขายสินค้าให้กับสมาชิกในชุมชน ร้านค้าชุมชนจะเป็นร้านที่มีการร่วมหุ้นกันเพื่อขายสินค้าให้ซึ่งกันและกัน ร้านค้าชุมชนในหมู่บ้านหนองสระพังทอง มีทั้งสองร้านคือ หมู่ 6 และหมู่ 9 ร้านค้าชุมชนหมู่ 9 ใช้ชื่อว่าร้านค้าสาธิตเพราะใช้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในปีที่สองมาจัดตั้งร้านค้าเพื่อสาธิตให้สมาชิกมาทดลองทำ ส่วนหมู่ 6 ใช้เงินอุดหนุนหมู่บ้านละแสนโดยให้สมาชิกจำนวน 4 คนที่สนใจรวมกลุ่มกันบริหารและดูแล ในร้านค้าชุมชน

ตารางที่ 1

ปริมาณปลูสดั้วและสัตว์ปีกบางชนิด

จังหวัดมุกดาหารปี 2543

(หน่วย : ตัว)

ชนิด	2542	2543	อัตราการเปลี่ยนแปลง
โค	47,840	52,427	9.5
กระบือ	10,994	31,981	190.9
สุกร	12,203	13,915	14.4
เป็ด	66,492	104,997	57.9
ไก่	579,590	316,893	-45.3
ห่าน	-	597	-

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดมุกดาหาร

2.5 วิถีชุมชน

ความสัมพันธ์และครอบครัว ประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มอพยพเข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านรอบหนองสระพังทอง แบ่งได้เป็น 4 รุ่น คือ

1. รุ่นที่ 1 บุคเบิก หรือรุ่นที่เริ่มอพยพเข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านแต่อดีตแต่อดีต
2. รุ่นที่ 2 เป็นรุ่นของลูกของรุ่นที่หนึ่ง และบางส่วนมีการอพยพมาจากหมู่บ้านโพรงงาม หรือมีการแต่งงานแล้วอพยพมาอยู่ในรุ่นนี้ ทวดแก้วอพยพเข้ามาในนามสกุล สุพันธ์ รุ่นที่สองปัจจุบันมีอายุ 89 ปี
3. รุ่นที่ 3 เป็นรุ่นลูกของรุ่นที่สองปัจจุบันมีอายุประมาณ 45 ถึง 60 ปี
4. รุ่นที่ 4 เป็นรุ่นลูกของรุ่นที่สามเป็นหลานของรุ่นที่สองอายุประมาณ 18 ปี ถึง 35 ปี
5. รุ่นที่ 5 เป็นรุ่นเหลนจะเป็นรุ่นเด็กที่เกิดใหม่ ถึงอายุ 13 ปี

นามสกุล ในหมู่บ้านหนองสระพังทองมีทั้งหมด 6 นามสกุลดั้งเดิมของชุมชน คือ รูปคม สุวีร์ ครงดี คล่องดี ปัญญาบุตร มงคลมะไฟ ครอบครัวที่มีครบตั้งแต่รุ่นที่สองถึงรุ่นที่สาม เช่น ครอบครัวของทวดแก้ว ปัทวงศ์ นามสกุลเดิมว่าสุพันธ์ มีครบทุกรุ่น อิทธิพลของสังคมจากภายนอก หรือสังคมเมืองเริ่มเข้ามาในเมืองตั้งแต่รุ่นที่ 4 ผู้ที่ได้รับอิทธิพลเป็นรุ่นที่ 3 สังเกตจากการตั้งชื่อเล่น ตั้งแต่รุ่นที่ 4 และ 5 เป็นชื่อตะวันตกเกือบทั้งหมด เช่น แคท นีต ฯลฯ ซึ่งเป็นผลจากคนในรุ่นที่สามได้รับอิทธิพลของสื่อสารมวลชนผ่านโทรทัศน์ ทำให้วัฒนธรรมการตั้งชื่อเลียนแบบสังคมเมือง ชาวบ้านในชุมชนยังมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตคนรุ่นใหม่เริ่มมีสังคมบริโภควัตถุมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกที่เริ่มใช้ในเมืองไทย วิถีชีวิตของคนหมู่บ้านหนองสระพังทองเปลี่ยนทุกช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มมีนโยบายการช่วงชิงประชาชนของรัฐบาลจากพรรคคอมมิวนิสต์ รัฐทำทุกวิถีทางการใช้เงินกับชาวบ้าน และช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุดคือหลังจากมีการมอบตัวของสหยาในป่า มีการอพยพของคนนอกเข้ามาหมู่บ้าน มีการลงป่าที่สมบูรณ์เพื่อทำกินด้วยการแต่งงาน มีถนน มีไฟฟ้า สิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตประจำวันของหมู่บ้าน ในปัจจุบันพอจะสรุปวิถีชีวิตที่ชาวบ้านกระทำกัน ในปัจจุบัน ดังนี้

กลุ่มแรก พ่อแม่และลูกที่มีอาชีพทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ในฤดูกาลทำนา พวกเขาจะลงที่นาตั้งแต่ตี 5 ของทุกวัน จะกลับเข้าบ้านเพื่อทำงานในครอบครัว ประมาณ 5 หรือ 6 โมงเย็น ส่วนชาวบ้านที่ทำสวนจะเริ่มทำกันตั้งแต่เช้ามืด จะเก็บผลผลิตไปขายให้กับคนในชุมชนและข้างเคียง ชาวบ้านที่ทำการเกษตรจะประกอบด้วยคนรุ่นที่สองและสาม ชาวบ้านจะใช้เวลาทำนาประมาณ 10-12 ชั่วโมงต่อวัน จะใช้เวลาปักกล้าหลังจากฝนตกประมาณ 3 อาทิตย์ ครอบครัวที่มีนาจำนวนมากต้องจ้างแรงงานมาปักกล้าเพื่อให้ทันฝนที่ตกลงมาโดยต้องจ่ายค่าแรงวันละ 100 บาท บางครอบครัวให้ชาวนาคนอื่นเช่าอาจจะตกลงกันเองว่าจะออกปุ๋ยปริมาณเท่าไร หรือออกเงินบางเท่าไร หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะนำมาแบ่งกัน อาจจะในรูปแบบ 50 : 50

กลุ่มสอง ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพในตัวเมือง เช่น ครู เจ้าหน้าที่สถานีนามัย ตำรวจ ฯลฯ พวกเขาจะเข้าตัวเมืองแต่เช้าและเดินทางกลับตอนเย็นทุกวัน กลุ่มนี้จะมีอาชีพเสริมทุกครอบครัว บางครอบครัวมีอาชีพเสริม เช่นเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว

กลุ่มสาม เด็กนักเรียนเป็นกลุ่มที่ออกจากหมู่บ้านทุกวัน เรียนในอำเภอและเมือง เด็กเหล่านี้จะเดินทางไปกับรถกระบะที่รับส่งหมู่บ้านกับตัวเมือง ในหมู่บ้านจะมีรถวิ่งรับเด็กนักเรียนสามคัน โดยจ่ายเป็นรายเดือนหรือเป็นรายวันตามความสะดวก

2.6 ปัญหาและความต้องการของชุมชนในปัจจุบัน

ในอดีตการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงเวลาของหมู่บ้าน ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในหมู่บ้านที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชนที่นำสิ่งใหม่ไปให้ชาวบ้านและเรียกว่า “พัฒนา” เพื่อสร้างความชอบธรรมให้เป็นไปตามที่ตัวเองต้องการ บ้านหนองสระพังทองที่ผ่านมาเหมือนกับหลายหมู่บ้านในประเทศไทยที่ได้รับการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ โดยใช้นโยบาย “เงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง”¹ เป็นการพัฒนาแบบไม่มีการจัดกระบวนการ ไม่มีการจัดการกับการพัฒนาความรู้ดั้งเดิมที่มีอยู่ภายในชุมชนเอง ปัจจุบันเรียกว่า ภูมิปัญญา ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน การพัฒนาในอดีตกับหมู่บ้านไม่มีการเสริมรากฐานของความสัมพันธ์ให้มีความเหนียวแน่นจากเดิมที่เคยมีมาในอดีต

ปัญหาการเชื่อมโยงกลุ่มภายในหมู่บ้าน การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันภายในหมู่บ้าน การรู้ข้อมูลแต่ละครอบครัว การรู้ข้อมูลถึงทรัพยากรที่นำมาใช้ภายในหมู่บ้าน การเชื่อมโยง ของ ผู้นำ ภูมิปัญญา ทรัพยากร ยังมีน้อย ถ้าหากทั้งสามส่วนเกิดการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันจะนำไปสู่การถ่ายทอดความคิดและความรู้ให้กับคนในชุมชน ผลที่เกิดขึ้นคือ หมู่บ้านหนองสระพังทองจะเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถด้านทานการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากภายนอกที่เกิดขึ้นในอนาคตจะไม่ส่งผลกระทบกับชาวบ้านในชุมชน

ปัญหาภาระหนี้สิน หนี้สินที่ชาวบ้านมีภาระแบ่งได้เป็นสองแบบ คือ หนี้สินที่มีชาวบ้านที่อยู่หมู่บ้าน ตำบลอื่นๆ เป็นหนี้ในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กับหนี้สินที่ชาวบ้านหนองสระพังทอง หมู่ 6 และ 9 เป็นหนี้สิน ดังนี้

ภาระหนี้สินชาวบ้าน หมู่ 6 และหมู่ 9	จำนวน	1,508,500	บาท
ภาระหนี้สินสมาชิกในหมู่บ้านและชาวบ้านในตำบล (กลุ่มออมทรัพย์)	จำนวน	2,061,887	บาท

¹ เสรี พงศ์พิศ, ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ภูมิปัญญา กับการพัฒนาประเทศ

ปัญหาการอพยพของแรงงาน การอพยพของคนวัยแรงงานไปอยู่ในกรุงเทพและจังหวัดอื่น ๆ มีเกือบทุกครัวเรือน การเคลื่อนย้ายของคนในชุมชนมีหลายสาเหตุ เช่น การแต่งงาน ทำงานในกรุงเทพ และเรียนหนังสือ แต่คนวัยแรงงานเหล่านี้จะกลับสู่หมู่บ้านเมื่อเข้าสู่วัยกลางคน

ปัญหาการว่างงานและยาเสพติด การว่างงานในหมู่บ้านแทบจะไม่มี เพราะทุกคนรอบครัวจะมีไร่นาและสวนของตนเอง พวกเขาจะช่วยกัน ถือได้ว่าหมู่บ้านหนองสระพังทองไม่มีปัญหาการว่างงานและปัญหาเสพติด

3. กิจกรรมของกลุ่มที่เป็นแกนนำในการจัดระบบแลกเปลี่ยน

3.1 ความเป็นมา

กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ มีวัตถุประสงค์การก่อตั้ง คือ ต้องการส่งเสริมและสร้างนิสัยการอดออมเสียสละและเอื้ออาทร และเป็นด้วยความคล่องตัว มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวม เนื่องจากในปี 2540 เป็นปีที่เศรษฐกิจไทยพบกับวิกฤติ กลุ่มจึงคิดระดมเงินกันมาเพื่อทำผลิตภัณฑ์เพื่อแปรรูปอาหารจากเนื้อสัตว์ ทำผลิตภัณฑ์หัวอาหาร ผลิตภัณฑ์นมจืด กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่มีการประกอบกิจกรรมหลายหลายกิจกรรม ประธานกลุ่ม ได้แก่ นางบัวเสียง ตรงดี

3.1.1 กลุ่มก่อตั้งปี 2541

3.1.2 สมาชิกเริ่มก่อตั้ง 67 คน

3.1.3 กิจกรรมในระยะเริ่มต้น

- แปรรูปผลิตภัณฑ์สุกร ปลา ไส้กรอกหมู หมูสับ ปลาต้ม ถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิก และผู้สนใจ
- ผลิตปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยหมักชีวภาพ จำหน่ายพร้อมสาริตให้แก่สมาชิก
- ปลูกผักปลอดสารพิษ
- ให้สมาชิกผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน สบู่ แชมพู น้ำยาซักผ้า พิมเสนน้ำ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไล่แมลง เพื่อจำหน่าย
- ผลิตอาหารหมู เพื่อใช้เองและจำหน่ายให้สมาชิก

3.1.4 ทุนและแหล่งเงินทุน

1. ระดมทุนจากสมาชิกโดยเข้าถือหุ้น จำนวน 67 คน ได้ทุนทั้งหมด 3,350 บาท
2. เงินฝากสัจจะออมทรัพย์คนละ 30 บาทต่อเดือนมีเงินออมจำนวน 2,010 บาท

3.2 กิจกรรมของกลุ่มปัจจุบัน

- แปรรูปผลิตภัณฑ์สุกร ปลา ไส้กรอกหมู หมูสับ ปลาต้ม ถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิกและผู้สนใจ
- ผลิตปุ๋ยชีวภาพ น้ำปุ๋ยหมักจำหน่ายพร้อมสาริตให้แก่สมาชิก
- ผลิตยาสมุนไพรไล่แมลง

- ปลุกผักปลอดสารพิษ
- เลี้ยงหมู มีการจัดเวรเป็นรายวันๆ ละ 2 คน

3.2.1 สมาชิกปัจจุบัน 14 คน

3.2.2 รายชื่อสมาชิก

1. นางบัวเสียง ตรงคี	8. นางทองบาน รูปคม
2. นางเริ่ม สุพันธ์	9. นางร้อย ศรีเฉลียว
3. นางผ่อง ปัญญาบุตร	10. นางรอนสัน พันโกฏี
4. นางบุญมาก มงคลมะไฟ	11. นางคำรัตน์ เพชรณาการ
5. นางสมแทน สุวรรณมงคล	12. นางคำม้วน คล่องดี
6. นายเพก ตรงคี	13. นายวีระ
7. นางทองบาน รูปคม	14. นางเอื้อน

3.2.3 ทุนและแหล่งทุนปัจจุบัน

1. งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล โพนงาม 40,000 บาท
2. เงินสนับสนุนจากเครือข่าย 7 จังหวัดภาคอีสาน (ชกส.) ไม่ระบุจำนวน
3. เงินสนับสนุนจากสังคมสงเคราะห์จังหวัด 5,000 บาท

3.2.4 รายได้ของกลุ่ม

1. รายได้จากการขายหมู	จำนวน	25,286	บาท
2. รายได้จากการปันผล	จำนวน	361	บาท
3. รายได้จากการขายขนมจีน (หัก 10 เปอร์เซ็นต์)			

3.3 จุดแข็ง จุดอ่อน ของกลุ่ม

3.3.1 จุดแข็งของกลุ่ม

1. สมาชิกมีวิสัยทัศน์ในการยอมรับความรู้ ความเข้าใจ สิ่งใหม่ๆ
2. กลุ่มเริ่มต้นจากผู้นำตามธรรมชาติ มีวิสัยทัศน์กว้าง มีความเข้มแข็ง อดทน และเสียสละ ประนีประนอม
3. ประชากรในหมู่บ้านและสมาชิกกลุ่ม เป็นเครือญาติกัน
4. กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่มีเป้าหมายที่แน่ชัดคือต้องการสร้างรายได้ให้กับสมาชิก และให้คนสูงอายุมีงานทำ
5. กลุ่มมีบทบาทและวิธีการดำเนินงานที่ดี กลุ่มแบ่งเป็นกลุ่มย่อยในการทำกิจกรรม แต่ละกิจกรรมที่สมาชิกสนใจ
6. สมาชิกมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ สามารถทำกิจกรรมที่รับผิดชอบให้ลุล่วง

3.3.2 จุดอ่อนของกลุ่ม

1. สินค้าที่นำมาจำหน่ายซ้ำกัน
2. การจัดการต้องมีผู้ประสานงานกว่าระบบแลกเปลี่ยนจะเข้มแข็ง
3. กลุ่มเพิ่งจะแลกเปลี่ยนสินค้าได้ไม่นาน
4. ระยะเวลาในการดำเนินการระบบแลกเปลี่ยนสั้นเกินไป
5. ผู้นำในหมู่บ้านเป็นมีความเป็นปัจเจกค่อนข้างสูงทำให้ชุมชนยังมีความขัดแย้ง
6. สมาชิกบางส่วนยังไม่กล้าแสดงความคิดเห็น
7. สมาชิกกลุ่มยังต้องการแรงกระตุ้นและแรงเสริมจากภายนอก

4. ประสบการณ์ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

4.1 วิถีชุมชนกับวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนในอดีต

ย้อนหลังไป 30 ถึง 50 ปี หมู่บ้านหนองสระพังทองเป็น “ชุมชนในชนบท” หรือ “สังคมในชนบท” ในอดีตของประเทศไทยเป็นสังคมที่ติดต่อลำบาก การติดต่อสื่อสารต้องใช้เกวียน กับใช้เท้าในการเดินทางเพื่อการติดต่อระหว่างสังคมภายในและภายนอก บางชุมชนในชนบทไม่มีทางติดต่อ ไม่มีทางเข้าออก ชีวิตของชุมชนไทยในอดีตจึงอยู่กันอย่างพอมือพอกิน สภาพของหมู่บ้านถูกปิดรอบด้านด้วยธรรมชาติเป็นผู้กระทำ หมู่บ้านถูกโอบล้อมด้วยเทือกเขาภูพาน หมู่บ้านหนึ่งอยู่ติดกับเขาผักหวานเป็นรอยต่อของเทือกเขา (หลังบ้านแม่บัวเสียงในปัจจุบัน) สภาพเป็นป่าสมบูรณ์ทั่วบริเวณ ทวดแก้ว ปัทวงค์ (สุพันธ์) อายุ 89 ปี เล่าให้ฟังว่า สมัยที่ทวดยังสาว อายุประมาณ 17 ปี (ปี 2464) ทวดอพยพจากบ้าน โพนงาม ซึ่งอยู่ติดกับบ้านหนองสระพังทองมากับพ่อและแม่ของทวด เพื่ออยู่ใกล้กับเชื้อและยายของทวด บริเวณเมื่อก่อนมีสัตว์ป่าจำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ เก้ง กวาง ฯลฯ ทวดแก้วเล่าให้ฟังต่ออีกว่า “เดิมบริเวณเทือกเขาภูพานจะมีพวกข่า พวกขอมอาศัยอยู่พวกนี้จะปลูกข้าวไม่ได้ การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันจึงเกิดขึ้น”

ระบบการแลกเปลี่ยน : แลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของ

การแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของที่ใช้บริโภค การแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านกับพวกขอม พวกข่า และชาวภูเข่า บนเทือกเขาภูพาน โดยการเดินจากเขาลงมาตามบ้านและนำสิ่งของมาแลกโดยตรงกับชาวบ้านในหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยนอยู่ด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่ายไม่มีกฎเกณฑ์ พวกขอมและข่าจะนำของป่า เช่น เนื้อเก้ง เนื้อกวาง เขากวาง หนังเสือ หรือของป่าที่ชาวบ้านต้องการมาแลกกับข้าวสาร ข้าวเหนียวของชาวบ้านในหมู่บ้าน พวกเนื้อสัตว์ป่าชาวบ้านจะนำไปตากแห้งและเก็บไว้กินในครัวเรือน วิถีชีวิตของหมู่บ้านหนองสระพังทองในสมัยที่ข้าวมีราคาเกวียนละหนึ่งสลึง หลังการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะนำข้าวใส่เกวียนไปขายนอกหมู่บ้าน

การผลิตในหมู่บ้านเป็นการรวมกันผลิตทั้งหมด ทุกครอบครัวบนพื้นนาเดียวกัน มีการคั่นควายไปขายนอกหมู่บ้านด้วยนายฮ้อย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากคนในหมู่บ้านยังมีจำนวนน้อย มีความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติ ขาผลผลิตรวมกันการแบ่งปันหลังจากการขายทุกฝ่ายมีความพึงพอใจกันทุกคน ในอดีตคนในชุมชนไม่มีความรู้สึกในเรื่องได้เปรียบหรือเสียเปรียบแต่อย่างใด

ระบบการแลกเปลี่ยน : แลกเปลี่ยนความคิด

การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นอีกแบบหนึ่งในอดีต แต่พวกเราไม่ได้คิดว่าเป็นการแลกเปลี่ยน แต่ถ้ามองในอีกด้านหนึ่งที่แตกต่างออกไปสิ่งที่เรากระทำตั้งแต่อดีต คือ วัดกับชาวบ้าน วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านตั้งแต่อดีต วัดประจำหมู่บ้านหนองสระพังทอง คือ วัดศรีสว่างอารมณ์ก่อตั้งโดยชาวบ้าน คือ พ่อทวย ปัทวงค์ วัดและพระภิกษุเป็นสถานที่พบปะของชุมชนเมื่อมีการทำบุญชาวบ้านจะนำอาหารที่แต่ละครอบครัวปรุงนำมาที่วัด หลังจากทำบุญแล้วชาวบ้านทั้งหมดจะมากินอาหารรวมกันจึงมีการแลกอาหารกันที่วัด สังคมไทยเป็นสังคมที่วัดมีบทบาทเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ แหล่งรวมคนในหมู่บ้าน และแหล่งความคิด

4.2 ปัจจุบันกับระบบแลกเปลี่ยนในอดีต

ชุมชนหมู่บ้านถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก แต่ไม่ได้้อยู่อย่างโดดเดี่ยว จะมีโครงสร้างของการปกครอง มีองค์กร มีผู้นำ มีกฎเกณฑ์ ทุกส่วนมีการเชื่อมโยงโดยธรรมชาติ สังคมชุมชนหมู่บ้านก่อรูปได้โดยอาศัยทรัพยากรที่อยู่ในระบบนิเวศน์ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สังคมของชุมชนหมู่บ้านมีการเชื่อมโยงกันตั้งแต่ มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีความศรัทธาที่เกิดขึ้นร่วมกัน² เชื่อมโยงไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิด การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ปัจจุบันวัดยังเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้และเป็นศูนย์รวมให้กับคนในชุมชน มีการทำบุญ ทอดผ้าป่า กฐิน วัดยังเป็นศูนย์รวมของจิตใจและศูนย์รวมชาวบ้านในชุมชน นับได้ว่าวัดเป็นสถานที่หนึ่งที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนกับพวกขอมและข่าไม่มีแล้ว แต่การแลกเปลี่ยนกับคนภายนอกชุมชนยังมีอยู่ เช่น บางวันจะมีรถกระบะนำไข่เข้ามาขอแลกข้าวกับชาวบ้านในหมู่บ้าน สัปดาห์หนึ่งรถแลกเปลี่ยนจะเข้าหมู่บ้านสองวัน

² ไม่ระบุชื่อผู้เขียน , ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

³ ชัยนค์ วรรณะภูติ, กำหนดกรอบความคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ

5. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนามและการเตรียมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

5.1 วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม

การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม หมายถึงการลงไปทำวิจัยในสนามโดยมีชาวบ้านในชุมชนแห่งนั้นมีส่วนร่วมในการคิดและทำงานร่วมกัน การปฏิบัติการภาคสนามของนักวิจัยจะแบ่งเป็นช่วงๆ เพื่อสามารถเห็นภาพชัดเจนในการทำงาน มีการแบ่งดังนี้

1. ช่วงรวบรวมข้อมูลชุมชนก่อนลงสนาม
2. ช่วงเข้าสนามวิจัย
3. ช่วงเก็บรวบรวมข้อมูล
4. ช่วงวิเคราะห์ข้อมูล

5.1.1. ช่วงรวบรวมข้อมูลชุมชน เป็นช่วงที่นักวิจัยเริ่มทำก่อนลงไปภาคสนาม นักวิจัยต้องรวบรวมข้อมูลของพื้นที่ที่จะลงภาคสนามทั้งหมด มีการรวบรวมข้อมูลที่เคยทำวิจัย ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต อ่านหนังสือที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับหัวข้อข้องกับงานวิจัย และพยายามทำความเข้าใจข้อเสนองานวิจัยว่าต้องการอะไร หากรอบทฤษฎีที่เหมาะสมกับภาคสนามและคาดว่าจะไปพบอะไรในสนามวิจัย จัดระบบข้อมูลพื้นฐานที่รวบรวมได้ ช่วงนี้นักวิจัยต้องรวบรวมข้อมูลกลุ่มทฤษฎีใหม่จากงานวิจัยที่เคยทำมาแล้ว ตรวจสอบผลของการวิจัยของกลุ่มมีลักษณะอย่างไร เพื่อสร้างแนวความคิดล่วงหน้าให้กับกลุ่ม

5.1.2. ช่วงการเข้าสนามวิจัย ช่วงนี้เป็นช่วงที่นักวิจัยลงไปภาคสนาม คือลงกลุ่มที่ตกลงทำวิจัยระบบแลกเปลี่ยนร่วมกับโครงการ นักวิจัยลงภาคสนามที่กลุ่มทฤษฎีใหม่ครั้งแรกลงเพื่อสำรวจชุมชนว่ามีทัศนคติอย่างไรกับระบบแลกเปลี่ยน มีความพร้อมกับการวิจัยมากน้อยเท่าไร นักวิจัยต้องจดข้อมูลทุกอย่างที่เห็นลงในสมุดให้หมด โดยไม่มีการแยกข้อมูลออกเป็นส่วน

การเลือกที่พักอาศัย นักวิจัยเข้าไปในกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ หมู่บ้านหนองสระพังทอง จึงต้องพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อเริ่มวางแผนเก็บข้อมูลและวางแผนการทำการกิจกรรม การเลือกที่พักว่าจะพักอย่างไรที่ไหนเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งที่นักวิจัยใช้คืออยู่อย่างที่เขาบ้านหรือเจ้าของบ้านเขาอยู่ จะทำให้ชาวบ้านเห็นเราเป็นพวกเดียวกับเขาเพื่อข้อมูลที่ได้อาจจะไม่ออกมาในทางลบ ครั้งนี้นักวิจัยเลือกอยู่บ้านประธานกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่

การแต่งตัวและวิธีคิด การเตรียมตัวต้องให้ผสมกลมกลืนกับชาวบ้าน เริ่มสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมกับคนในชุมชนและสมาชิกกลุ่มให้มากที่สุด ขั้นตอนนี้มีความสำคัญเพราะการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต้องทำร่วมกับสมาชิกกลุ่มและสมาชิกชุมชน ถ้าหากชาวบ้านไม่ไว้วางใจและไม่สนิทกับเราความร่วมมือร่วมใจจะไม่เกิดขึ้น

แนะนำตัวกับชาวบ้าน การแนะนำตัวต้องแนะนำว่านักวิจัยเป็นใคร มาทำงานอะไรเพื่ออะไร เนื่องจากนักวิจัยต้องใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านแต่ละครั้งประมาณ 7-15 วัน จึงมีความจำเป็น

อย่างยิ่ง คราวนี้นักวิจัยใช้ที่ประชุมใหญ่ในหมู่บ้านแนะนำตัวเอง เป็นสร้างความเข้าใจที่สั้นและเร็วที่สุด

ทำกิจกรรมรวมกับชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านกลุ่มไหนก็ตาม จะเห็นด้วยกับโครงการวิจัย หรือไม่เห็นด้วยเราต้องเข้าร่วมกับเขา เพราะต่อมาชาวบ้านเหล่านี้จะเป็นแหล่งข้อมูลให้กับนักวิจัย

5.1.3 ช่วงเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากที่นักวิจัยมีข้อมูลเอกสารและแยกเป็นหมวดหมู่สร้างความสนิทสนม พูดคุยกับชาวบ้านเพื่อให้เขาไว้วางใจ นักวิจัยจึงเริ่มเข้าสู่กระบวนการสร้างแนวความคิดเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนให้กับสมาชิกเพื่อทดลองระบบแลกเปลี่ยนโดยใช้วิธีการเก็บดังนี้

เล่นบทบาทสมมุติ เป็นการสร้างแนวความคิดให้เห็นภาพชัดเจน จุดดีข้อหนึ่ง คือสร้างความเข้าใจ ตรวจสอบปฏิกิริยาของสมาชิกกลุ่ม การบันทึกข้อมูลสนามเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเริ่มขึ้นตั้งแต่หัวข้อนี้ หลังจากเล่นเกม ตั้งคำถามให้สมาชิกตอบเรื่องการเงินเพื่อทดสอบว่าสมาชิกที่เข้าร่วมมอง “เงิน” ในลักษณะอย่างไร

จัดประชุม การประชุมแบ่งเป็นประชุมเพื่อสรุปเรื่องระบบแลกเปลี่ยนและวิธีการทำงานของกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ และเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นออกมาให้มากที่สุด แต่วิธีการที่นักวิจัยใช้ประชุมกับสมาชิกกลุ่มไม่มีการนั่งเก้าอี้ หรือตั้งโต๊ะใช้วิธีที่เป็นกันเองที่สุดด้วยการปูเสื่อ และนั่งล้อมวงคุยกันมากกว่าการประชุมอย่างเป็นทางการ ในระหว่างวันที่สมาชิกมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มนักวิจัยจะคุยกับสมาชิกด้วยทำให้เกิดทั้งความสนิทสนม ความไว้วางใจ

ชมวิทัศน์เรื่องอุดมคติ เพื่อเป็นการย้ำความคิดเรื่องระบบแลกเปลี่ยน หลังจากวิทัศน์ของโครงการทำเสร็จเรียบร้อยแล้วได้เปิดให้สมาชิกและผู้ที่สนใจในหมู่บ้านชม

สำรวจสภาพทั่วไปทั้งอดีตและปัจจุบันของชุมชน ดูสภาพหมู่บ้านทั่วไป เช่น มีที่นาอยู่ตรงไหน ใครมีนามสกุลอะไร อยู่ตรงไหนของหมู่บ้าน เป็นญาติกับใคร

สังเกตจากสภาพจริงทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงถ้าไม่มีกิจกรรมที่นักวิจัยไม่ได้มีส่วนลงไปปฏิบัติด้วย ต้องอาศัยการสังเกต ถ้ามีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมคือทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมนักวิจัยต้องเกตุปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การฝากเงินออมทรัพย์ การมีตลาดแลกเปลี่ยนสมาชิกและคนในหมู่บ้านมาร่วมที่ตลาดแลกเปลี่ยน

ศึกษาจากเอกสารที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น เอกสารข้อมูลหมู่บ้านจากองค์การบริหารส่วนตำบล และหมู่บ้าน เอกสารการออมทรัพย์ การกู้เงินทำให้รู้ว่าชาวบ้านเป็นหนี้อยู่มากน้อยเท่าไร

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เข้าร่วมโครงการและไม่ได้เข้าร่วมโครงการ เพื่อจะทราบถึงแนวความคิดที่มีต่อระบบแลกเปลี่ยน

ทบทวนข้อมูลทุกคืน ในช่วงแต่ละวันที่มีกิจกรรมและไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยน นักวิจัยออกพูดคุยกับสมาชิก เห็นอะไร สังเกตอะไรได้ จะจดทุกอย่างไว้แล้วนำมาดูในตอน กลางคืนอีกครั้งว่างานวิจัยต้องการอะไรเพิ่มเติมอีก

5.1.4 ช่วงการวิเคราะห์ข้อมูล หมายถึง การวิเคราะห์เนื้อหาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น สํารวจข้อมูลที่ได้ว่ามีความเป็นจริงหรือเท็จมากน้อยขนาดไหน จะมีวิธีการหลายอย่างผสมกัน รวมทั้งการใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สถาบันมาเป็นกรอบในการตรวจสอบผลของการวิเคราะห์ หลักของทุน 4 ประการ ได้ถูกนำมาใช้ขณะวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีหลักการวิเคราะห์ดังนี้

วิเคราะห์หลังจากเก็บข้อมูลวันต่อวัน ช่วงนี้ที่กลับมาพักที่บ้านเริ่มอ่านข้อมูลที่จดมา ไม่ว่าจะ เป็นจากการสัมภาษณ์ พูดคุย หรือเหตุการณ์ ในขณะที่อ่านทำการวิเคราะห์พร้อมกันด้วย เช่น มีการเปิดตลาดแลกเปลี่ยนเริ่มเก็บข้อมูลเชิงพฤติกรรม และเก็บข้อมูลที่เป็นตัวเลขของการใช้คุปอง “ทุน”

วิเคราะห์หลังจากกลับจากภาคสนาม นำข้อมูลมาเรียงกันและแยกเป็นสัดส่วนในขณะที่ แยกข้อมูลเริ่มวิเคราะห์และจดสิ่งที่นักวิจัยคิดลงไป

วิเคราะห์จากตัวเลขที่เก็บจากภาคสนาม แล้ววิเคราะห์ส่วนที่เป็นตัวเลขของการหมุนเวียน แล้วตั้งคำถามที่เกิดขึ้น

ชาวบ้านมีส่วนอยู่ในทุกขั้นตอนตั้งแต่ช่วงที่นักวิจัยเข้าสู่สนามและใช้เวทีของกลุ่มเกษตรกร ทฤษฎีใหม่ทดลองระบบแลกเปลี่ยน

5.2 ประเมินการมีส่วนร่วม ความพร้อม ความสนใจ และแรงจูงใจของการจัดระบบแลกเปลี่ยน โดยชุมชน

กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่มีความพร้อมในการทำเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเนื่องจากผู้นำ เป็นผู้วิสัยทัศน์ และสามารถแสดงศักยภาพของตนเองให้สมาชิกคนอื่นได้เห็น กลุ่มนี้ถ้าประชาชน เห็นว่าดีสมาชิกก็จะเห็นดีด้วย แล้วค่อยศึกษารายละเอียดกันอีกครั้ง สิ่งที่น่าสนใจให้สนใจระบบ แลกเปลี่ยนมากที่สุด เป็นสิ่งแปลกใหม่น่าลองใช้ คิดว่าถ้าลองแล้วเกิดเป็นผลสำเร็จก็จะดีกับตัวเอง และชุมชน โครงการระบบแลกเปลี่ยนเป็นโครงการที่ปล่อยให้ชาวบ้านเป็นผู้ทำการทดลองด้วย ตัวเอง ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มและการแลกเปลี่ยนก็ให้ความสำคัญกับโครงการนี้ เช่นกัน

6. การจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

6.1 ความเป็นมา

เนื่องจากโครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องระบบ แลกเปลี่ยนชุมชน ครั้งที่ 1 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 27-29 มกราคม 2546 ที่หมู่บ้านสันติสุข ตำบลนาโไ

อำเภออุดร จังหวัดยโสธร อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มแลกเปลี่ยนอุดร ซึ่งเป็นชุมชนแรกในประเทศไทยที่มีการจัดระบบแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า “อุดร” โครงการวิจัยฯ ได้เชิญกลุ่มธุรกิจชุมชนที่โครงการสำรวจไว้จากงานวิจัยเรื่องการยกระดับอุตสาหกรรมไทยแบบก้าวกระโดด มาเข้าร่วมสัมมนา กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนแปรรูปอาหาร แม่บัวเชียง ตรงดี เดินทางมาประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ร่วมด้วย การประชุมครั้งนี้มีทั้งการบรรยายโดยนักวิจัยในหัวข้อ “ทำไมต้องมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” และระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในต่างประเทศ” การเสวนาเรื่อง “ระบบแลกเปลี่ยนบุญอุดร” กลุ่มแลกเปลี่ยนกลุ่มย่อยในประเด็นเรื่องเงินตรา เพื่อโยงเข้าสู่ระบบแลกเปลี่ยน และเล่นเกมบทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นการจุดประกายทางความคิดให้กับแม่บัวเชียง ตรงดี ว่าถ้าหากนำระบบนี้เข้าไปทดลองใช้ในหมู่บ้าน จะทำให้หมู่บ้านเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

หลังจากการประชุมครั้งนี้แล้ว แม่บัวเชียง ตรงดี ประธานกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้กลับไปรายงานให้กับที่ประชุมของหมู่บ้านว่าน่าจะนำมาทดลองทำ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2546 ได้ลงไปสำรวจพื้นที่อีกครั้ง เพื่อสำรวจความพร้อม ทำความรู้จักชุมชน ประเมินความสนใจของชาวบ้านต่อระบบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกรรมการอีกสามท่าน วันที่ 4 เมษายน 2546 มีการเล่นเกมบทบาทสมมติให้กับสมาชิกกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ว่าทำไมถึงเกิดระบบแลกเปลี่ยน สาเหตุของการสูญเสียรายจ่ายออกนอกชุมชนมีอะไรบ้างและวันที่ 3-4 พฤษภาคม 2546 ได้มีการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 ณ วัดมะกรูด ตำบลม่วงงาม อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ครั้งนี้ทางกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่มีผู้มาเข้าร่วมสองคน คือ แม่บัวเชียง ตรงดี และแม่คำม้วน คล่องดี ครั้งนี้มีกลุ่มที่นำร่องมาประชุมทั้งหมด 10 กลุ่มเพื่อรายงานความคืบหน้า

การเริ่มต้นแลกเปลี่ยน : วันที่ 10 มิถุนายน 2546 เริ่มทดลองใช้ระบบเงาในการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นวันแรก เนื่องจากวันนี้ที่กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการอบรมเรื่องการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้ประโยชน์ และต้องการให้เครือข่ายเห็นว่าการใช้ระบบแลกเปลี่ยนเป็นอย่างไร สาเหตุที่สมาชิกและประธานกลุ่มเห็นว่าถ้านำระบบแลกเปลี่ยนมาใช้จะเกิดผลดีมากกว่าผลเสีย และครั้งนี้เป็นการทำวิจัยเพื่อที่จะเป็นตัวอย่างให้กับกลุ่มอื่นๆ หากเกิดระบบแลกเปลี่ยนแล้วจะมีสิ่งใดเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านเห็นว่าจะนำความเข้มแข็งมาสู่ชุมชน และสามารถทำเอง ผลิตเอง บริโภคเอง

6.2 เป้าหมาย

จากที่กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ และสมาชิกร่วมเล่นเกมบทบาทสมมติ สมาชิกในกลุ่มเห็นจึงจำนวนเงินที่ไหลออกไปนอกชุมชนอย่างชัดเจน สมาชิกเห็นว่าส่วนของผู้เล่นเกมบทบาทร้านค้าภายนอกและธนาคารเงินที่หายจากหมู่บ้านไปอยู่ที่บทบาทสมมติทั้งสอง และมีการเล่นเกมบทบาทสมมติในการใช้บัตรชุมชนทำให้สมาชิกถึงวิธีการทำให้เงินที่ควรจะมีออกมาไว้ในชุมชนมากขึ้น และมีการนำผลของการเล่นเกมบทบาทสมมติที่ได้มาเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับ

ชุมชน จึงมองเห็นว่าเป้าหมายของสมาชิก เพื่อให้สมาชิกในกลุ่ม และชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้

6.3 วัตถุประสงค์การจัดระบบแลกเปลี่ยน

ความต้องการของชุมชนที่คาดหวังว่า ถ้าหากจัดระบบแลกเปลี่ยนขึ้นกลุ่มจะสามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง
2. ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้
3. สร้างความสามัคคีของคนในชุมชน
4. เพื่อให้สมาชิกสามารถนำทรัพยากร หรือวัตถุที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ได้อย่างรู้คุณค่า
5. พื้นฟูระบบเก่าที่เคยมีอยู่ในชุมชน กลับคืนมาสู่ชุมชนอีกครั้ง
6. ให้มีเงินสดเก็บไว้เพื่อการซื้อสิ่งจำเป็นจากภายนอก
7. รู้จักสร้างทรัพยากรขึ้นมาทดแทนภายในชุมชน

6.4 รายชื่อสมาชิกระบบแลกเปลี่ยน คู่มือ "ทุน"

สมาชิกของกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ และไม่ได้สังกัดกลุ่มใดๆ ทั้งสิ้น

1. แม่บัวเฮียง ตรงดี	10. แม่คำมวน
2. แม่เริ่ม	11. แม่ผ่อน
3. แม่บาน	12. แม่ส้มแทน
4. แม่แต่น	13. พี่รอน
5. พี่รุ่ง	14. ย่าคำรัตน์
6. แม่เวทย์	15. อ้อย
7. เหมียว	16. เจ
8. แม่พร	17. แม่มาก
9. แม่ร้อย	

กติกาในการแลกเปลี่ยนและใช้คู่มือ "ทุน"

1. เป็นสมาชิกของระบบแลกเปลี่ยน
2. ต้องได้รับคู่มือ "ทุน" จากผู้รับผิดชอบ คือ เหมียว ค่าย และ เจ ในความควบคุมของแม่คำมวน
3. คู่มือ "ทุน" ต้องมีลายเซ็น (ช่วงแรกผู้ประสานโครงการเซ็นให้) และรหัสเรียงข้างหลัง
4. สมาชิกทุกคนจะได้รับคู่มือ "ทุน" คนละ 10 ทุน

5. ต้องมีการแลกเปลี่ยนทุกวันอาทิตย์ เวลา 14.00 เป็นต้นไป
6. สมาชิกไม่จำเป็นต้องออกมาแลกเปลี่ยนครบกันทุกอาทิตย์ แต่ต้องออกมาใช้ คุปอง “ทุน”
7. หลังจากใช้ คุปอง “ทุน” ครบ 1 เดือนให้นำมาชี้แจงว่าใครเหลือเท่าไร (ในช่วงแรกถ้ามีเวลาลองเช็คทุกอาทิตย์)
8. สมาชิกระบบแลกเปลี่ยนสามารถแลกเปลี่ยน และใช้ คุปอง “ทุน” นอกเวลาได้ ขึ้นอยู่กับความพอใจของทั้งสองฝ่าย
9. ถ้าหากหลังจากใช้แล้ว 1 เดือน คุปอง “ทุน” ที่สมาชิกได้รับไปไม่ครบจะต้องมีการพิจารณา
10. อัตราการแลกเปลี่ยน คุปอง “ทุน” เท่ากับ 1 บาท
11. ให้มีการลงอัตราแลกเปลี่ยนให้ชัดเจน (แต่ขึ้นอยู่กับทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันได้ภายหลัง)
12. ผู้มาขายทั้งที่เป็นสมาชิก/ไม่ใช่สมาชิกต้องยอมรับเงื่อนไขของระบบแลกเปลี่ยน
13. ผู้เข้ามาเป็นสมาชิก และใช้ตลาดแลกเปลี่ยนต้องใช้ใจวัดใจ มีความเชื่อใจ ให้อภัย และมีเมตตาธรรม ร่วมกัน
14. ผู้เข้าร่วมต้องไม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และต้องคุยกัน ในวันประชุมให้จบอย่านำเรื่องออกไปคุยข้างนอก

หมายเหตุ ข้อ 9 การพิจารณา ถ้าหากคุปองไม่ครบ ยังไม่มีกฎระเบียบที่แน่นอน เนื่องจากเพิ่งเริ่มต้น

ระบบที่ใช้ คุปอง “ทุน”

ได้มีการคุยกันว่าจะใช้อะไรที่จะทดลองใช้ให้มันง่ายและเพื่อเป็นการทดลองใช้กันภายในกลุ่มก่อน นักวิจัยจึงรับปากว่าจะคิดรูปแบบที่ง่ายขึ้นมาเป็นการทดลองก่อนที่จะพัฒนาไปสู่รูปแบบอื่น นักวิจัยจึงใช้วิธีการทำคุปอง “ทุน” ด้วยคอมพิวเตอร์ ในรูปคุปอง “ทุน” ที่สามารถฝึกได้ และมีลายเซ็นต์ของนักวิจัยใช้ในช่วงแรกก่อน สมาชิกเห็นชอบให้นักวิจัยทำเป็นตัวอย่างและนำไปใช้แล้วค่อยนำกลับมาคิดรูปแบบกันอีกครั้ง โดยในครั้งแรกแจกคนละ 10 ทุน การที่แจกคนละสิบทุนเนื่องจากคูลินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนและจำหน่ายไม่เกินจาก 20 ทุน และต้องใช้คู่กับเงินสด จึงให้ทดลองใช้ 10 ทุนในการหมุนเวียนในช่วงแรก มีการเขียนการดำเนินงานระบบแลกเปลี่ยน

การดำเนินงานระบบแลกเปลี่ยน

1. กลุ่มทฤษฎีใหม่เป็นผู้ดูแลระบบ
2. มีสมาชิกที่เข้าร่วมระบบแลกเปลี่ยนมาดูแลระบบคุปอง “ทุน”
3. มีสมาชิกเข้ามาดูแลการประชาสัมพันธ์ให้กับคนภายในชุมชน และชุมชนอื่นทราบถึงตลาดแลกเปลี่ยนทราบทุกอาทิตย์ โดย เหมียว เจ ต่าย
4. การรับคุปอง “ทุน” ต้องรับจากผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเท่านั้น คือ เหมียว, และ เจ

5. ผู้ที่มาทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์และดูแลกองทุน คือ เหมียว ต่าย และ เจ จะได้รับ
 คูปอง "ทุน" เดือนละ 20 ทุน และสามารถนำคูปองไปแลกสินค้าภายในตลาดแลกเปลี่ยนได้
 โดยไม่จำเป็นต้องมีสินค้า หรือสิ่งของมาแลกเปลี่ยน
 6. จัดให้มีการประชุม ทุกวันอาทิตย์ และสรุป หลังปิดตลาด
- หมายเหตุ ผู้ดูแลและตรวจสอบ แม่ค้า มวน และสมาชิกทุกคน

วิธีการใช้ คูปอง "ทุน" ในการแลกเปลี่ยน

1. ใช้คูปอง "ทุน" ที่แจกให้กับสมาชิก มาใช้ซื้อ คู่กับเงินบาท
 เช่น สินค้าราคา 10 บาท ใช้เงินบาท 8 บาท คูปอง "ทุน" 2 บาท
2. ในการแลกสินค้าที่มีราคาต่างกันสามารถใช้คูปอง "ทุน" แทนเงินที่ขาดได้
 เช่น สินค้าชนิดที่ 1 ราคา 5 บาท
 สินค้าชนิดที่ 2 ราคา 8 บาท
 ดังนั้น ผู้ที่มีสินค้าราคา 5 บาท ที่นำมาแลกเปลี่ยนกัน สามารถ
 ใช้คูปอง "ทุน" ค่า 3 ทุน เพิ่มให้กับผู้ที่มีสินค้าราคา 8 บาทได้
3. สมาชิกกับสมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันได้
 เช่น ข้าว แลกเปลี่ยนกับ ถ่าน
4. ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกถ้าอยากแลกสินค้าสามารถทำได้เช่นกัน แต่ไม่สามารถใช้
 คูปอง "ทุน" ได้

หมายเหตุ การแลกเปลี่ยนทั้งหมดขึ้นอยู่กับผู้ที่แลกเปลี่ยนคุยกัน และตกลงกัน

—

Age Group	Percentage of Respondents
18-29	85%
30-49	80%
50-69	75%
70+	70%

6.5 กิจกรรมการแลกเปลี่ยน และสิ่งที่แลกเปลี่ยน

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการจัดระบบแลกเปลี่ยนทั้งหมด 8 ครั้ง สมาชิกร่วมประชุมกันกำหนดนโยบายการแลกเปลี่ยนของกลุ่ม “ขาย ก่อน แลก” เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนมี ดังนี้

6.5.1 กิจกรรมระบบแลกเปลี่ยนและการทดลองระบบ “เฮง” จากการประชุมกันของชาวบ้านได้ตกลงกันว่าจะมีการจัด การแลกเปลี่ยนโดยให้ทดลองใช้ “บัตรเฮง” ในการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ทางผู้นำกลุ่มแสดงความคิดเห็นว่า การจัดการแลกเปลี่ยนในวันอังคารที่ 10 มิถุนายน เป็นวันทดสอบและเปิดระบบแลกเปลี่ยนที่กลุ่ม เพราะทางกลุ่มจัดให้มีการปลูกสมุนไพรของกลุ่ม ผู้นำกลุ่ม คือ แม่บัวเฮียง ตรงดี คิดว่าถ้าหากเปิดตลาดในวันดังกล่าว สามารถสร้างให้คนในชุมชนเห็นภาพ และกลุ่มอื่นก็รับรู้ในสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มในวันดังกล่าว หลังจากประชุมกันในวันที่ 9 มิถุนายน สมาชิกเห็นชอบด้วยทุกคน โดยแจกบัตร “เฮง” เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจ สาเหตุที่เลือกใช้เพราะประหยัด ยังไม่ต้องลงทุนเกี่ยวกับพิมพ์รูปของบัตรที่จะทดลองใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว อนึ่งเป็นการนำระบบที่ใช้ในต่างประเทศว่าจะสามารถนำมาใช้ในชุมชนของไทยได้หรือไม่ ถ้ามีปัญหาสามารถกลับไปใช้บัตร “ทุน” ตามที่สมาชิกตกลงกันไว้ในการลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่สอง (ดูเอกสารภาคผนวก การลงภาคสนามครั้งที่ 3)จากการทดลองใช้ บัตร “เฮง” พบว่าไม่เป็นที่สนใจสมาชิก เนื่องจากพื้นฐานของสมาชิกชุมชนไม่ชอบการเขียน ผู้นำบางครอบครัวจบการศึกษาในภาคบังคับ ชาวบ้านชุมชนส่วนใหญ่ไม่ชอบในเรื่องของการจดบันทึกข้อมูล

6.5.2. กิจกรรมระบบแลกเปลี่ยน ระบบอุปถัมภ์ “ทุน” ระบบนี้เริ่มใช้ในการแลกเปลี่ยน ครั้งที่สอง ใช้บัตร “ทุน” ที่ทำจากคอมพิวเตอร์ ครั้งแรก บัตร “ทุน” สามารถถือได้ และมีลายเซ็นคือนักวิจัย ใช้ทดลองใช้ในช่วงแรก สมาชิกเห็นชอบให้นักวิจัยทำเป็นตัวอย่างและนำไปใช้ซื้อและแลกเปลี่ยนสินค้าที่สมาชิกนำมาจำหน่ายไม่เกิน 20 ทุนและต้องใช้คู่กับเงินสด การทดลองใช้ครั้งนี้แจกบัตรคนละ 10 ทุนเพื่อระบบการหมุนเวียนของบัตรทุนในระยะเริ่มแรก ถูกผสมผสานรูปแบบหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน การเกิดระบบที่ผสมผสานกันขึ้นสาเหตุมาจากการพึงพอใจของสมาชิกตกลงกันเอง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการแลกเปลี่ยน เป็นไปตามธรรมชาติของผู้แลกเปลี่ยน (ดู ตาราง)

6.6 กิจกรรมเสริมที่เกิดจากระบบแลกเปลี่ยน ดังนี้

6.6.1 นโยบาย “ขาย – ก่อนแลก” การแลกเปลี่ยนครั้งที่ 2 นี้ ทางกลุ่มทฤษฎีใหม่ให้มีการเริ่มเปิดตั้งแต่ 8.00 น. เป็นต้นไป สมาชิกกลุ่มยังไม่มีแลกเปลี่ยน มีการขายสินค้าให้กับชาวบ้านที่ไม่เป็นสมาชิก ที่อยู่ในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงมาซื้อสินค้า หลังจากนั้นผู้ที่เป็นสมาชิกของระบบ

แลกเปลี่ยนนำของมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน จากปรากฏการณ์นี้เอง กลุ่มสมาชิกที่นำสินค้าออกมาขายและแลกเปลี่ยน เป็นผู้กำหนดขึ้นมาเองในขณะที่ตลาดแลกเปลี่ยนเปิด เป็นครั้งแรกที่สมาชิกผู้หญิงของชุมชนได้มีส่วนกำหนดรูปแบบของตนเอง ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นผู้ที่มีบทบาทนำทางความคิดมากกว่า จากกิจกรรมสู่ปรากฏการและพัฒนาเป็น concept ของกลุ่มว่า ขายก่อน-แลกเปลี่ยน เกิดมาจากพื้นฐานของชาวบ้านในชุมชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกระบบแลกเปลี่ยนเคยมีอาชีพค้าขายมาก่อนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือปัจจุบันมีอาชีพค้าขายเป็นอาชีพเสริม ระบบแลกเปลี่ยนที่นำไปใช้เป็นกิจกรรมที่ต่อยอดวิถีชีวิตประจำวันของสมาชิก

6.6.2 ตลาดประจำหมู่บ้าน เกิดขึ้นต่อจากมีตลาดแลกเปลี่ยนที่ จากเดิมกำหนดการมีตลาดแลกเปลี่ยน เป็นวันเสาร์ เวลาเช้า ตั้งแต่ 8.00 น. การที่ใช้วันเวลาดังกล่าวเนื่องจากดูจากรูปแบบของฤดูชุมชนจำลอง แต่พบว่าเงื่อนไขของหมู่บ้านหนองสระพังทองไม่สามารถทำเหมือนกับหมู่บ้านสันติสุข ได้สมาชิกประชุมกันเปลี่ยนมาเป็นวันอาทิตย์ เวลาเดิม แต่ประสบปัญหาว่าการแลกเปลี่ยนยังมีน้อย เพราะตอนเช้า เป็นเวลาที่ทุกคนต้องทำงานให้กับครอบครัว จึงไม่มีการเตรียมหาสินค้าไว้ล่วงหน้า ในขณะที่แลกเปลี่ยน ผู้วิจัยและกลุ่มสมาชิกได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และสมาชิกจึงเสนอให้เปลี่ยนเป็นเวลา บ่ายสองโมงเป็นต้นไปในการทำตลาดแลกเปลี่ยน มีการเสนอให้ขายทุกวันจะมีการแลกเปลี่ยนวันอาทิตย์บ่ายสองโมงเท่านั้น ส่วนการเปิดตลาดให้มีการเปิดกันทุกวัน โดยขายให้กับคนต่างหมู่บ้านและในหมู่บ้านเอง

6.6.3 เกิดกลุ่มเยาวชนกับงานวิจัย เป็นเด็กนักเรียนมาช่วยงานในเรื่องระบบแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง จากการที่เริ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้มีการนำเรื่องมาสรุปตลาดแลกเปลี่ยนกันอีกครั้งว่าในตอนเย็น มีอะไรที่เกิดขึ้น และเกิดบกพร่องในเรื่องใดบ้าง พบว่า กลุ่มเด็กนักเรียน 3 คน คือ ต่าย เจ เหมียว มองเห็นข้อบกพร่อง ของสมาชิกในชุมชนที่นำของออกมาแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น แต่คนในชุมชนหวังว่าจะมีคนจากภายนอกชุมชนมาซื้อด้วย เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับตนเอง กลุ่มเยาวชนทั้งสามคนสามารถวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ตรงประเด็นและมีความเข้าใจในปัญหา กล่าวที่จะยอมรับข้อผิดพลาดของตนเอง เช่นหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้คนมาตลาด แต่ไม่ได้ปฏิบัติ ซึ่งผู้ที่รับผิดชอบ คือ เจ และเหมียว ไม่ได้ทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้าอยากจะให้คนนอกหมู่บ้านหรือคนที่อยู่นอกชุมชนของตนเองเข้ามาในหมู่บ้าน ต้องมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องผู้ที่รับผิดชอบในด้านนี้ คือทีมเด็กนักเรียนทั้งสามคนยอมรับข้อผิดพลาดของตนเอง

6.6.4 กิจกรรมทางด้านการคิดในหมู่สมาชิกที่เป็นผู้หญิง น่าที่จะมีการจัดตั้งพรรคการเมือง ผู้หญิงที่จะเล่นการเมืองในระดับท้องถิ่น ด้วยการส่งผู้หญิงที่เป็นสมาชิกในกลุ่มเข้าเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลในสมัยการเลือกตั้งสมัยหน้า มีความพยายามผลักดันให้ผู้หญิงในหมู่บ้าน ที่มีความรู้ มีอายุตั้งแต่ 35 ปี จัดอยู่ในรุ่นที่สี่ของหมู่บ้านเข้าสมัคร และวางรากฐานการพัฒนาที่คนรุ่นที่สี่ของหมู่บ้านให้มีความต่อเนื่องทางความคิดและการปฏิบัติงาน จะพูดคุยในระหว่างที่มีกิจกรรม

6.7 วิเคราะห์และสรุปผลการจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

6.7.1 ปริมาณการแลกเปลี่ยนและการหมุนเวียนของคูปอง “ทุน”

การแลกเปลี่ยนในวันที่ 10 มิถุนายน ซึ่งแลกเปลี่ยนด้วยระบบบัตร “เฮง” มีผู้ใช้ คือ แม่แต่น ซื้อขนมจิ้นกับปลาด้วยเงินสด 18 บาท เป็นทุน 2 ทุน จดลงไว้ในบัตร “เฮง” กับแม่บัวเฮียง แม่บัวเฮียง ซื้อผักด้วยเงินสด 10 บาท ทุน 2 ทุน จดลงในบัตร “เฮง” ให้กับแม่บาน พี่รุ่ง ซื้อปลาหนึ่งด้วยเงินสด 5 บาท กับทุน 5 ทุน จดลงในบัตร “เฮง” กับแม่บัวเฮียง แม่บัวเฮียงนำบัตรที่ได้จากพี่รุ่งไปซื้อถ่าน ด้วยเงินสด 7 บาท ทุน 3 ทุน จดลงในบัตร “เฮง” กับพี่รอน มีการใช้บัตร “เฮง” 6 ราย นอกนั้นสมาชิกที่นำสินค้ามาได้มีการแลกเปลี่ยนกันทันทีขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนอยากได้สิ่งใด ผู้ที่มีการแลกเปลี่ยนดังกล่าว คือ แม่ผ่อง นำผักแลกกับหน่อไม้ของแม่ผวน แม่คำวนนำหน่อไม้แลกขนมกับแม่บาน ย่าคำรัตน์นำมะม่วงมาแลกกับแม่บัวเฮียง มีการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงทั้งหมด 6 ราย ปริมาณการแลกเปลี่ยนทั้งการใช้บัตรและสินค้าทั้งหมด 12 ครั้ง

การจัดระบบแลกเปลี่ยนครั้งที่สองโดยใช้คูปอง “ทุน” เริ่มมีการทดลองใช้ กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ มีสมาชิกที่นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนและเปิดตลาดค้าขายทั้งหมด 10 รายที่นำสินค้าที่เป็นของในพื้นที่และที่ไปหามาจากภูเขา เช่น หน่อไม้ ถ่าน ข้าว (ในนาของสมาชิกบางคนปลูกข้าวไว้สำหรับกินเองและยังมีเหลือจนถึงปัจจุบัน) จึงสามารถนำออกมาแลกเปลี่ยนได้ สมาชิกนำผักที่เกิดขึ้นเองตามไร่หรือปลูกไว้เพื่อกินกันเองในครัวเรือน เช่น จิ่ล่อ ข้าวกะ(ข้าวเหนียว) มีการทำอาหารสำเร็จรูปจากสิ่งที่แต่ละครัวเรือนเลี้ยงไว้ เช่น นึ่งปลาจากปลาที่เลี้ยงไว้ในบ่อหลังบ้าน ข้าวไก่ จิ่ล่อทอด หมกหน่อไม้ หมกเปิด ขนมหวาน ปรุงเป็นอาหารสำเร็จรูปขาย เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่เป็นกลุ่มที่ได้ชื่อว่ากลุ่มที่แปรรูปอาหารอร่อย จะมีหมู่บ้านอื่นมาซื้อประจำ ถ้าหากมีการขายอาหารกันขึ้นภายในหมู่บ้านหนองสระพังทอง การแลกเปลี่ยนครั้งนี้มีการใช้คูปอง “ทุน” ทั้งหมด 6 ราย คือ แม่บัวเฮียงขายนึ่งปลาให้แม่ผ่องซึ่งแลกพริกราคา 4 บาท มีส่วนต่างราคา 16 บาท จึงรับทุน 6 เงินสด 10 บาท เหมียว ขายหมกหน่อไม้ให้ แม่แต่น รับคูปอง “ทุน” จำนวน 1 ทุน เงินสด 4 บาท แม่บัวเฮียง ขายข้าวไก่ราคา 10 บาท ให้กับเหมียว โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 5 ทุน เงินสด 5 บาท แม่แต่น ขายข้าวกะ(ข้าวเหนียว)ให้กับ

ฟัรอน ราคา 20 บาท โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 10 ทุน เงินสด 10 บาท แม่บัวเฮียง ขายข้าวไก่ราคา 10 บาท ให้กับแม่แต่น โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 2 ทุน เงินสด 8 บาท

การแลกเปลี่ยนในครั้งที่สองมีการแลกเปลี่ยนแลกสินค้าต่อสินค้าส่วนต่างจ่ายเป็นคูปองทุน ระหว่างกันแลกเปลี่ยน และมีส่วนต่างของราคาได้มีการชำระด้วยคูปอง “ทุน” และ “เงินสด” แม่แต่น ขายข้าวราคา 10 บาท โดยแลกกับหมกหน่อไม้ของเหมียว ราคา 4 บาท โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 2 ทุน เงินสด 4 บาท (ส่วนต่างจากของที่แลกกัน จ่ายเป็นเงินสดและคูปอง “ทุน”) แม่บาน แลกหมกเปิด ราคา 10 บาท กับหมกหน่อไม้ ของเหมียว ราคา 4 บาท ส่วนต่างของสินค้าราคา 6 บาท แต่แม่บานลดราคาให้เหมียว โดยเหมียว จ่ายคูปอง “ทุน” 2 ทุน เงินสด 2 บาท ดังนั้นการหมุนเวียนของคูปอง “ทุน” ในสมาชิก 6 ราย แต่มีการใช้หมุนเวียนทั้งหมด 9 ครั้ง รวมเป็นการหมุนเวียนของคูปอง “ทุน” ในการแลกเปลี่ยนครั้งที่สอง จำนวน 32 ทุน มูลค่าการหมุนเวียนของ คูปองทุนในรอบนี้คือ 64 ทุน

การแลกเปลี่ยนโดยวิธีการใช้สินค้าแลกสินค้าซึ่งกันและกัน มีทั้งหมด 8 ราย จำนวนการแลกเปลี่ยนทั้งหมด 6 ครั้ง โดยมี ฟัรอน แลกจิล่อดสดกับแกงข้าวไก่ ของแม่บัวเฮียง ในราคา 10 บาท เท่ากัน แม่บัวเฮียง แลกนึ่งปลา ข้าวไก่ กับข้าวเหนียว ผักหอม ของแม่ร้อย ในราคาอย่างละ 10 บาท รวมทั้งหมดเท่ากับสินค้าของทั้งสองคน ๆ ละ 20 บาท แม่บัวเฮียง แลกนึ่งกับส้มเห็ด กับเหมียว ราคาต่างกันแต่แม่บัวเฮียงแลกโดยไม่คิดราคาเพิ่มแต่อย่างใด แม่เริ่ม นำพริกมาแลกหมกเปิด กับแม่บาน สินค้ามีราคา 10 บาทเท่ากัน มีบางรายที่ให้คูปอง “ทุน” แทนเงินทั้งหมด มีปรากฏอยู่เพียง 1 ราย คือ แม่บัวเฮียงซื้อของกับฟัรอนจ่ายส่วนต่างให้เป็นคูปอง “ทุน”

การแลกเปลี่ยนครั้งที่สาม มีการผสมผสานของรูปแบบการใช้ คูปอง “ทุน” คือ รูปแบบแลกเปลี่ยนแบบที่หนึ่ง การใช้คูปอง “ทุน” รวมกับ เงิน “บาท” คือการใช้คูปอง “ทุน” ส่วนหนึ่ง และ เงิน “บาท” อีกส่วนหนึ่ง เพื่อให้มีเงินสดเก็บไว้ เช่น ผัก ราคา 10 บาท รับคูปอง “ทุน” ราคา 1 ทุน บวกเงิน “บาท” อีก 9 บาท ตลาดแลกเปลี่ยนครั้งที่ 3 มีการใช้รูปแบบนี้ทั้งหมด 3 ราย คือ แม่คำ มวน ขายชะอมให้ แม่คำร้อย ราคา 3 บาท โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 1 ทุน บวก เงิน “บาท” 2 บาท แม่เริ่ม ขายผักให้ แม่มาก ราคา 10 บาท โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 1 ทุน บวก เงิน “บาท” จำนวน 9 บาท แม่บัวเฮียง ขายปลาข้าวไก่ให้ แม่คำมวน ราคา 5 บาท โดยรับคูปอง “ทุน” จำนวน 1 ทุน บวกเงิน “บาท” จำนวน 4 บาท ในรูปแบบนี้มีการใช้การแลกเปลี่ยนที่สาม การแลกเปลี่ยนสินค้ากัน และพบว่าสินค้ามีส่วนต่างของราคา มีการตกลงจ่ายส่วนต่างทั้งคูปอง “ทุน” และ เงิน “บาท” เช่น แม่แต่นขาย มูลค่าคูปองทุนหมุนเวียน คือ ทุน 14 ทุน

ปริมาณการหมุนเวียนของ คูปอง “ทุน” เป็นจำนวน 78 คูปอง “ทุน” จากจำนวนทุนที่แจกให้กับสมาชิกทั้งหมด 170 คูปอง “ทุน”

6.7.2 การมีส่วนร่วมของสมาชิก

1. บทบาทของสมาชิกในเรื่องระบบแลกเปลี่ยน สมาชิกของกลุ่มทฤษฎีใหม่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง นิสัยประจำของผู้หญิงภาคอีสานถูกอบรมให้เจียบ เชื่อฟัง ซื่อสัตย์ โดยเฉพาะกับคนต่างถิ่น นักวิจัยภาคสนามต้องกระตุ้นด้วยการตั้งคำถามที่ง่าย ๆ และต้องเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างความคุ้นเคย ในการประชุมแต่ละครั้งสมาชิกก่อนข้างจะนั่งเจียบปล่อยกรรมการไม่กี่คน และตัวนักวิจัยเป็นผู้ตัดสินใจ แต่การแลกเปลี่ยนมาถึงครั้งที่ 4 สภาวะของการที่สมาชิกไม่กล้าพูดเริ่มหมดลง สมาชิกกล้าพูดและกล้าปฏิเสธต้นแบบที่นักวิจัยนำเสนอ และในการจัดทำใบทุนใหม่ครั้งนี้ซึ่งทางทีมวิจัยจะเป็นผู้จัดทำให้ ทางสมาชิกมีผู้ที่รับผิดชอบจะไปหาผญาหรือคำกลอนของหมู่บ้านที่เคยได้ยิน และยังมีอยู่ ผู้รับผิดชอบที่จะไปหามาให้ คือ แม่ทองบาน กับย่าคำรัตน์ ซึ่งทั้งสองเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่เป็นครั้งแรก

2. บทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ มีปฏิริยาดีขึ้นกับระบบแลกเปลี่ยน ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านให้ความร่วมมือแบบไม่เป็นทางการ ยกตัวอย่าง กรณีที่นักวิจัยต้องการได้ลายเซ็นของผู้ใหญ่บ้านเพื่อมาทำรูปของ “ทุน” ให้เด็กสองคน คือ เมื่อเจอกับเจ ให้ไปหาเพื่อขอลายเซ็น โดยให้กระดาษเปล่า ในครั้งแรกเด็ก ๆ ไม่กล้าไปกลัวถูกปฏิเสธแต่ตัวนักวิจัยต้องการทดลองและให้เด็กไป พ่อผู้ใหญ่ว่าสองหมู่บ้านให้โดยไม่ว่าอะไร จากเหตุการณ์ครั้งนี้แสดงว่าจากที่เคยมองว่านักวิจัยเข้ามาทำอะไรในหมู่บ้าน และระบบนี้สามารถใช้ได้จริงหรือ ซึ่งเป็นคำถามที่มีอยู่ในตัวผู้นำของหมู่บ้าน คำถามนี้ได้ผ่อนคลายลงบ้างแล้ว และพร้อมให้การช่วยเหลือ การส่งใบประชาสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ทุกครั้งที่มีจดหมายไปให้

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการ และการปรับระบบ

1. ปัญหาความไม่ถนัดการเขียนหนังสือ สมาชิกในกลุ่มเหมือนกับชาวบ้านชนบทในสังคมไทยส่วนใหญ่เมื่อประมาณสามสิบปีที่แล้ว ซึ่งจบการศึกษาระดับประถม หรือมัธยมศึกษาตอนต้น และออกมาทำนาทำกับครอบครัวหรือไปค้าแรงงานยังต่างถิ่น หนึ่งคนไทยส่วนใหญ่ของประเทศตั้งแต่อดีตเป็นนักปฏิบัติแต่พวกเขาไม่เคยจะใช้วิธีจำมากกว่า จึงมีภาษิต “ครูพักลักจำ” เกิดขึ้นในสังคมไทย ตั้งแต่อดีต จึงส่งผลมาในปัจจุบันว่าถ้าจะมีการเก็บสถิติโดยให้ชาวบ้านในชุมชนเก็บข้อมูลตัวเลข หรือข้อมูลด้านอื่น ๆ ด้วยตัวของเขาเอง มีความยากลำบากมาก

2. ปัญหาการซ้ากันของสินค้า ช่วงแรกของการทดลองระบบการแลกเปลี่ยน กลุ่มระบบแลกเปลี่ยนจะเน้นของที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชน เช่น หน่อไม้ จิล่อ ถ่านที่เผาจากไม้ ผักสวนครัว ฯลฯ จะมีตามฤดูกาล จึงทำให้สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนซ้ากัน

3. ปัญหาอุปสรรค “ทุน” มีขนาดเล็กและขาดง่าย เป็นช่วงของการเริ่มทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยน ผู้วิจัยภาคสนามกับสมาชิกกลุ่มแลกเปลี่ยนตกลงใช้อุปสรรคทุนแบบง่ายก่อน และจะมีการจัดทำให้ภายหลัง

4. สภาพดินฟ้าอากาศ ช่วงการจัดระบบแลกเปลี่ยนเป็นช่วงปลายฤดูแล้ง กำลังเริ่มฤดูฝนทำให้สมาชิก และผู้ที่สนใจระบบแลกเปลี่ยนต้องไปทำนา บางอาทิตย์ทำให้มีผู้มาตลาดแลกเปลี่ยนน้อย

5. กลุ่มยังต้องการผู้ประสานหรือนักวิจัยเข้าไปช่วย เกี่ยวกับการประสานและปรึกษาความคิด ให้ใกล้ชิดมากขึ้น แต่ปัญหาของระบบแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นโครงการวิจัยไม่สามารถทำให้กับชุมชนได้เต็มที่ จากเวลาการลงชุมชนมีน้อย

6. ปัญหาด้านงบประมาณกับการทดลองกิจกรรมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน บางครั้งในชุมชนมีความคิดในเรื่องการทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ เช่น มีการเสนอให้ทดลองให้มีการแบ่งงานกันเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค และนำสิ่งของมาขาย/ฝาก ที่ร้านระบบแลกเปลี่ยนในวันมีการแลกเปลี่ยน หรือการหากระดานมาเพื่อติดบอร์ดในเรื่องการลงชื่อแลกเปลี่ยนสิ่งของ ทางกลุ่มไม่มีงบประมาณในส่วนของการทดลองครั้งนี้ให้กับกลุ่ม ถ้าหากมีงบประมาณ จะเห็นภาพเรื่องการแลกเปลี่ยนชัดเจนขึ้น

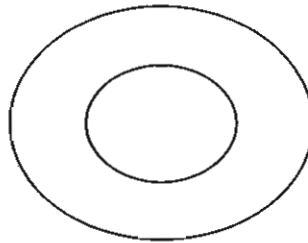
7. สมาชิกกลุ่มยังไม่เคยชินกับการใช้อุปสรรค “ทุน” แต่สมาชิกทั้งหมดมีความพร้อมใจในการทดลองระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

ปัจจัยกำหนดความสำเร็จ และความล้มเหลวของระบบ

1. ผู้นำและคนในชุมชน คุณลักษณะของผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในข้อนี้ผู้นำที่เป็นทางการในความคิดของนักวิจัยภาคสนามหมายถึงผู้นำที่เป็นประธานกลุ่มและเป็นผู้ติดต่อกับโครงการวิจัยโดยตรง ผู้นำที่ไม่เป็นทางการหมายถึงผู้นำที่ไม่ได้มีบทบาทเด่นชัด แต่สามารถเชื่อมโยงความคิดกับคนในหมู่บ้าน ผู้นำประเภทแรกเป็นผู้นำที่ดี มีวิสัยทัศน์ เสียสละ เข้มแข็ง ซื่อสัตย์ มีความรู้ความสามารถ และมีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นที่รู้จักของคนนอกชุมชน ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการแต่มีบทบาทนำในหมู่บ้านสามารถเชื่อมโยงความคิด แต่บางครั้งถนัดในการทำงานคนละด้านกับผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการสามารถเชื่อมโยงในหมู่บ้าน เนื่องจากสถานะภาพที่เป็นที่ยอมรับ มีญาติในจำนวนที่พอสมควร นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มทฤษฎีใหม่ที่ได้ความร่วมมือกับการทดลองทำระบบแลกเปลี่ยนเป็นอย่างดี หรือกิจกรรมด้านต่างๆ นั้น สมาชิกและชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ เสียสละ ขยัน ประหยัดและอดทน ดังจะเห็นได้จากสมาชิกของกลุ่มระบบแลกเปลี่ยนบางคนมีค่าใช้จ่ายวันหนึ่งโดยเฉลี่ย 20 บาทต่อวัน ส่วนใหญ่จะเก็บผักที่ปลูกไว้มารับประทานและนำมาขายในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนจะทำงานกันตลอดทั้งปี รายได้ของชุมชนไม่สูง

มาก แต่ค่าครองชีพต่ำ เนื่องจากของที่ต้องใช้บริโภคจะใช้ของในชุมชน เช่น มีการปลูกผักไว้กินและขายกันเอง

2. **สภาพภูมิศาสตร์** กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสระพังทอง มีทำเลที่ตั้งเหมาะสม คือ มีทรัพยากรทั้งดินและน้ำอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้การคมนาคมจะเข้าถึงหมู่บ้านได้อย่างสะดวกแม้จะอยู่ไกลจากชุมชนเมือง การดำรงชีวิตแบบพอกินพอใช้โดยไม่ถูกกระแสสังคมจากข้างนอกเข้ามารบกวนมีโรงเรียนในหมู่บ้านซึ่งสามารถใช้เป็นฐานของระบบแลกเปลี่ยนต่อไปในอนาคตได้ สามารถทำการทดลองวิจัยไปพร้อมกัน มีสถานีนามข่อยอยู่ใกล้หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถเป็นส่วนสนับสนุนได้ ทั้งหมดเป็นสิ่งที่เอื้อในการสร้างเครือข่ายต่อไปในอนาคต จากการสังเกตว่าหากระบบแลกเปลี่ยนจะเกิดในหมู่บ้านได้นั้นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของระบบแลกเปลี่ยน ต้องเป็นพื้นที่ห่างจากตัวเมืองมาก ๆ ถ้าหากจะเข้าถึงหมู่บ้านได้ต้องผ่านหลายหมู่บ้านถึงจะเข้าสู่หมู่บ้านเป้าหมายได้

ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านที่จะเกิดระบบแลกเปลี่ยน

3. **กฎระเบียบ** กลุ่มและชุมชน ชาวบ้านและสมาชิกของกลุ่มมีระเบียบปฏิบัติที่เป็นข้อตกลงร่วมกัน ทั้งที่เป็นหลักฐานที่ชัดเจนเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร และถือคำสัญญาที่ตกลงไว้เป็นข้อปฏิบัติสืบต่อกัน เช่น กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นทั้งกลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มเลี้ยงหมู ปลูกผักปลอดสารพิษ ทุกคนจะมีเวรปฏิบัติในแต่ละกลุ่มทุกวัน รายได้จากการขายผลผลิตจะหักให้กับกลุ่มเพื่อไว้ใช้ในด้านอื่นๆ ในการดำรงชีวิตเป็นชีวิตแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน จะมีธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น ผูกข้อมือเด็กเกิดใหม่ ผูกข้อมือให้คนแก่ งานบุญ ถูฐน ทุกคนจะไปร่วมกันที่วัดเพื่อช่วยเหลือกันและกัน งานศพทุกคนไปช่วยกันหยุดทำงาน ปิดตลาดแลกเปลี่ยนไปช่วยกัน เป็นต้น

4. **กระบวนการทำงาน ระบบความคิด** กลุ่มมีการนำแนวความคิดและหลักการบริหารจัดการเชิงธุรกิจแบบครบวงจรมาประยุกต์ใช้ เช่น กลุ่มทฤษฎีใหม่มีการแปรรูปผลผลิตการเกษตรโดยจะใช้ข้อมูลความต้องการของลูกค้าเป็นมาตรฐานในการผลิต กระบวนการความคิดของสมาชิกกลุ่ม (ผู้หญิง) ไปได้เร็วถ้าหากมีกระบวนการสร้างความคิดอย่างต่อเนื่อง

5. บทบาทหญิงชายและเยาวชน ผู้หญิงบ้านหนองสระพังทอง จะมีบทบาทในการพัฒนาสูง เห็นจากการที่ประธานกลุ่มอาชีพเป็นสตรีรวมถึงสมาชิกเป็นสตรี ได้รับการยอมรับจากเครือข่ายภายนอกชุมชนและในชุมชน แต่ผู้หญิงส่วนใหญ่ของหมู่บ้านยังไม่กล้าพูดในที่ชุมชนมากนัก แต่การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนอยู่ในขั้นที่ดี เยาวชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมระบบแลกเปลี่ยนถือว่าเป็นขั้นแรกของเยาวชนที่จะมาเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน แต่เยาวชนยังมีปัญหาเรื่องเวลา ซึ่งต้องเรียนแล้วกลับมาช่วยที่บ้านทำงานและทำกิจกรรมให้โรงเรียน

6. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก จากที่ภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องต่อสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน มีส่วนทำให้กลุ่มทฤษฎีใหม่และหมู่บ้านหนองสระพังทองมีการพัฒนาทางความคิด การมีวิสัยทัศน์ การยอมรับและเลือกสิ่งใหม่ที่มาถึงหมู่บ้าน คือ ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน คนภายนอกนิยมผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่

7. นักวิจัย เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างโครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยน กับกลุ่มสมาชิกและคนในชุมชน นักวิจัยจะเป็นผู้ขยายความคิดของงานวิจัยว่าอะไร รวมทั้งต้องเป็นคนที่คอยให้คำปรึกษาหากมีปัญหากับระบบแลกเปลี่ยน หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนซึ่งจะเกี่ยวเนื่องกับงานวิจัย

ความยั่งยืนของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนความจริงแล้วไม่ใช่เป็นระบบใหม่แต่ประการใด เป็นระบบที่มีอยู่แต่เดิมในสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบท ระบบแลกเปลี่ยนเป็นการคืนความสัมพันธ์สู่ชุมชน คืนสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนให้กับชุมชนเอง ในอดีตสังคมไทยมีการใช้แรงงานในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การลงแขกทำนาให้กับสมาชิกในชุมชนด้วยกัน แต่หลังจากวิถีการพัฒนาที่รัฐนำเข้าไปสู่ชุมชนเป็นการพัฒนาในแบบ “เงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง”⁴ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา และนโยบายที่ต้องการการเอาชนะคอมมิวนิสต์ รวมถึงวิถีการผลิตแบบทุนทำเพื่อขายเข้ามาครอบงำสังคมไทย สิ่งเหล่านี้คือที่มาของต้นเหตุการล่มสลายของระบบชุมชนแบบดั้งเดิม

หมู่บ้านหนองสระพังทอง เป็นหมู่บ้านหนึ่งซึ่งพบกับนโยบายเหล่านี้ ถึงแม้นโยบายรัฐเพิ่งจะเข้ามาในหมู่บ้านประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองเป็นการทดลองเพื่อพยายามให้เห็นผลถึงสิ่งที่จะได้ตามมา ซึ่งต้องมีเทคนิคในการจัดการระบบมากมาย ดังนั้นความยั่งยืนของระบบที่จัดทำขึ้นในกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ยังไม่สามารถบอกได้ เพราะเวลาในการจัดทำระบบสั้นเกินไป การจัดทำระบบแลกเปลี่ยนต้องมีความต่อเนื่องและใกล้ชิดกับชุมชน สมาชิกต้องรักษาสัญญา

⁴ เสรี พงศ์พิศ อ่างมาแล้ว

และกฎระเบียบร่วมกันปฏิบัติจนเป็นความเคยชินระบบจึงจะยั่งยืน โครงการวิจัยต้องมีความต่อเนื่องถึงจะสามารถเห็นผลที่แท้จริงได้ และถ้าหากระบบแลกเปลี่ยนสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนในกิจกรรมต่างๆ ได้ ความยั่งยืนของระบบแลกเปลี่ยนจะมีมาก

สิ่งที่ต้องทำต่อเนื่อง

1. นักวิจัยต้องอยู่กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง แก้ปัญหา รับรู้ทุกสิ่งกับชาวบ้าน
2. การแบ่งงานกันทำเพื่อทดลองทำการผลิตสินค้าประเภทอุปโภคบริโภค ควรจะมีการทำกันอย่างต่อเนื่อง
3. จัดตั้งร้านค้าแลกเปลี่ยน โดยต้องมีการกำหนดเงื่อนไข
4. ขยายเครือข่ายในการทำระบบแลกเปลี่ยน รวมถึงเครือข่ายการเรียนรู้
5. ให้คนนอกมาเข้าร่วมกับระบบแลกเปลี่ยนให้มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนจน

7. ผลของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

7.1 ตัวบ่งชี้ความสำเร็จของชุมชนกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ดังนี้

1. **ความสามัคคีของชุมชน** นำมาซึ่งความอบอุ่นของสมาชิกในชุมชนเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สมาชิกในชุมชนคนอื่นมาเข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนได้ สามารถลดความขัดแย้งของชุมชนได้ ด้วยการยอมให้แลกเปลี่ยนสินค้าถึงแม้ว่าบางครั้งตนเองจะเสียเปรียบ ความสามัคคีเป็นหัวข้อหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการแลกเปลี่ยนที่สมาชิกกลุ่มร่วมกันคิดขึ้น

2. **การพึ่งพาตนเอง** เป็นวัตถุประสงค์อีกข้อที่กลุ่มได้ตั้งไว้ กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่มีการพึ่งตนเองทั้งระดับครอบครัวและชุมชน ระดับครอบครัวนอกจากจะประกอบอาชีพหลักแล้ว ยังมีอาชีพเสริม รวมทั้งมีการนำสิ่งของที่มียู่นำมาแลกเปลี่ยน ทำให้จากวิถีชีวิตประจำวันอยู่อย่างพอมีพอกินอยู่สามารถนำมาแลกเปลี่ยนเพิ่มเติมได้อีก

3. **การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด** วัตถุดิบที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ เช่น หน่อไม้สดที่หาได้จากภูเขา ถ้าหากเหลือนำไปคอง แล้วนำมาแลกอีกครั้ง ซึ่งก่อนที่จะมีระบบแลกเปลี่ยนสมาชิกก็จะกินกันเองในครัวเรือนไม่มีการแบ่งกันในวงกว้าง หลังจากมีระบบแลกเปลี่ยนขึ้นผลผลิตถูกนำมาแบ่งกับคนในชุมชนมากขึ้น จิ๋ล่อ(จิ้งหรีด) ชาวบ้านจะเก็บจากทุ่งนามาขั้วกินในครัวเรือน มีระบบแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นนอกจากจะขายจิ๋ล่อสดยังนำจิ๋ล่อที่ขั้วใส่ซีอิ๊วและเกลือ น้ำพริกจิ๋ล่อแล้วนำมาขายและแลกเปลี่ยน ทำให้เกิดความหลากหลายด้วยวิธีตามภูมิปัญญาดั้งเดิมผสม

ผสมกับกับความรู้ใหม่ที่เกิดจากการเรียนรู้จากสื่อต่างๆ⁵ ซึ่งเหมือนกับชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ที่มีการผสมผสานภูมิปัญญากับการเรียนรู้ใหม่นำมาประยุกต์ใช้เมื่อมีโอกาส

4. **ผลิตตามกำลังความสามารถของตนเอง** หลังจากเกิดระบบแลกเปลี่ยนชาวบ้านในหมู่บ้านหนองสระพังทอง และใกล้เคียงเริ่มรู้ข่าว จึงทำให้ขยายการแลกเปลี่ยนไปเป็นกิจกรรมตลาดรายวัน ทำให้มีคนมาซื้อของที่กลุ่มทุกวันแต่สมาชิกก็ไม่เพิ่มการผลิตเท่าที่ตนเองทำได้ หาผลผลิตเท่าที่หาได้ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านหนองสระพังทองไม่โลภ ทำและผลิตตามกำลังของตนเอง

5. **รายได้ และการออม** กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ยังเพิ่งจะเริ่มต้นทำให้เห็นภาพของรายได้และการออมยังไม่ชัดเจน แต่ผลผลิตที่นำไปบริโภคที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนมีการบริโภคกันอย่างทั่วถึงและหลายอย่างแทนที่จะบริโภคเพียงแค่ชนิดเดียว

6. **การจัดการและเติบโตทางความคิด** จากกลุ่มที่มีสมาชิกเป็นผู้หญิงทั้งหมดเป็นกลุ่มผู้หญิงที่แสดงความคิดเห็นค่อนข้างน้อย แต่หลังจากมีระบบการแลกเปลี่ยนเข้ามา สมาชิกจะมีการพบปะกันทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้การแสดงออกทางความคิดออกมาโดยเฉพาะความคิดทางการเมือง เริ่มคิดที่จะส่งผู้สมัครผู้หญิงเข้าเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งทีม ประธานกลุ่มจะคุยกับสมาชิกตลอด และความคิดที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มคือผู้หญิงในหมู่บ้านต้องให้ผู้ชายเห็นศักยภาพและยอมรับในบทบาท

7.2 ข้อเสนอแนะของงานวิจัย

ผลการวิจัยช่วยให้ค้นพบทั้งในส่วนที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง และความต้องการของชุมชนที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาชุมชนโดยใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อนำไปเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาโดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมมือกัน ดังนี้

1. ควรส่งเสริมให้มีการจัดระบบแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย จัดให้มีการใช้ในระดับส่วนต่างๆ ของกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้าน โรงเรียน อาจจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดทำระบบได้ ซึ่งจะทำให้ความสามัคคีเกิดขึ้น จากงานวิจัยครั้งนี้พบว่าวัดยังเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในงานต่างๆ

2. ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ไม่ควรมุ่งเน้นธุรกิจมาก แต่ควรมุ่งเน้นการใช้ระบบแลกเปลี่ยนโดยไม่คิดกำไร เพื่อเป็นเครื่องมือเกาะเกี่ยวพลังของคนในชุมชนให้เกิดความรักกันของคนในท้องถิ่น เกิดความผูกพันรู้เอื้ออาทรซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน

⁵ ฉัตรภา พรหมา, ผศ.ดร. การศึกษารูปแบบและปัจจัยในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคง

3. ควรส่งเสริมให้กลุ่มเด็กและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพราะจะทำให้เด็กและเยาวชนที่กำลังเติบโตมีความรัก ความผูกพันในท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่มีวิธีการมองปัญหาที่เกิดขึ้นต่างๆ จากคนรุ่นก่อน หากให้เขาเข้ามาทำกิจกรรมแล้วยังเป็นสร้างแนวความคิดของเด็กและเยาวชนให้เติบโต

4. ชุมชนหมู่บ้านหนองสระพังทองมีจุดแข็งหลายประการที่สามารถชี้ถึงความสำเร็จ หากใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จึงควรมีการเสริมจุดเด่นที่มีอยู่ให้โดดเด่นยิ่งขึ้นอย่างยั่งยืนโดยให้มุ่งเน้นให้มีการประสานพลังทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน จากกำลังคนที่เข้มแข็ง เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านหนองสระพังทอง หรือหมู่บ้านอื่นๆ

7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อค้นพบในส่วนที่ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองสามารถเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เสริมสร้างความมั่นคงทางสังคม สิ่งแวดล้อม และการสร้างแนวความคิด คือการสนับสนุนของผู้นำในหมู่บ้าน การสนับสนุนของภาครัฐ และเอกชน ต้องเป็นการสนับสนุนที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและให้ชุมชนตระหนักถึงลักษณะเฉพาะบริบท รวมทั้งสามารถทำให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นเป็นหลัก จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

1. ควรกำหนดเป็นนโยบายและมีการจัดทำแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนในการใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นเครื่องมือในการประสานเครือข่ายกลุ่มภายในหมู่บ้าน และเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม แต่ต้องเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม และบทบาทหลักต้องอยู่ที่ชุมชน

2. ควรจัดให้มีข้อบังคับหรือกฎระเบียบที่ชัดเจน เพื่อให้มีการนำข้อมูลของชุมชน และผู้นำในชุมชนสามารถนำไปใช้อย่างถูกต้อง ในส่วนของเรื่องที่เป็นปัญหาและความต้องการไปจัดทำแผนเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยน เพื่อช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งมีคุณภาพมากขึ้น

3. ควรกำหนดให้นโยบายการพัฒนาประเทศกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน มีการสอดคล้องซึ่งกันและกัน การพัฒนาในอดีตของรัฐมุ่งที่ ผู้นำของชุมชนเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงองค์รวมของชุมชนหมู่บ้าน หากได้ผู้นำที่สามารถถ่ายทอดหรือสามารถนำหลักการไปปฏิบัติในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ จะขจัดความขัดแย้งออกไปจากชุมชนได้ แต่ที่ผ่านมามีการนำการพัฒนาที่มุ่งเน้นที่ตัวผู้นำ สร้างความขัดแย้งให้กับชุมชนมาโดยตลอด หากการใช้ระบบแลกเปลี่ยนเข้าไปเพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานเพื่อความร่วมมือ การพัฒนาต้องการเชื่อมโยงทางความคิดจะเกิดขึ้น เนื่องจากระบบแลกเปลี่ยนมุ่งเน้นที่คนยากจนให้เข้าร่วมมีบทบาทสามารถใช้ผลผลิตได้ และรัฐสามารถใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าไปมีบทบาทในชุมชนได้ ถือว่าเป็นการใช้ความคิดและสติปัญญานำการพัฒนา

เอกสารแนบ

แผนที่จังหวัดมุกดาหาร

